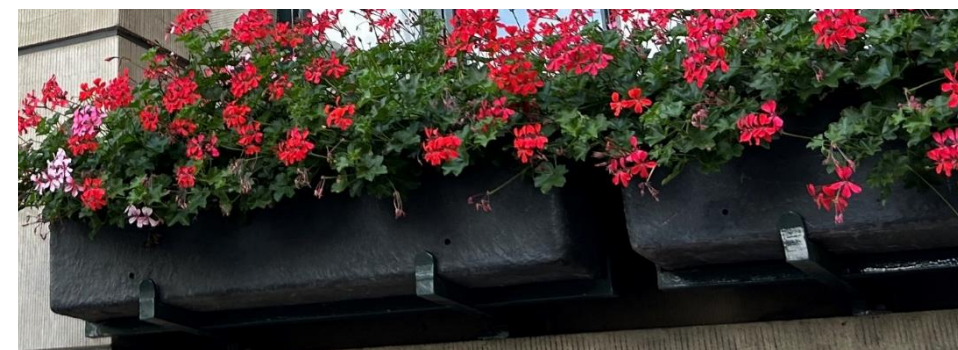
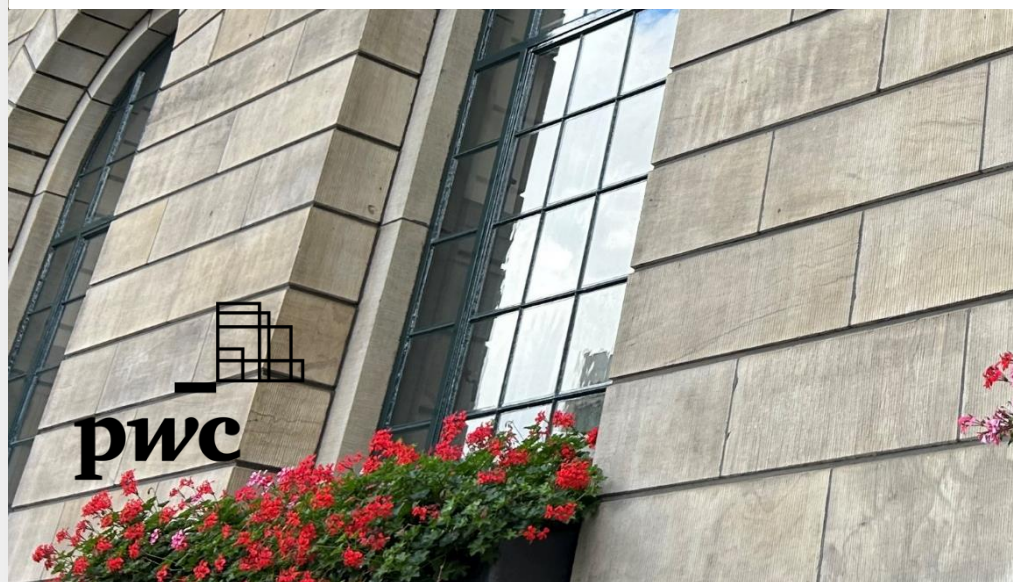

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Tussentijdse rapportage van bevindingen 2023

Gemeente Rotterdam

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.
14 mei 2024

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Aanbiedingsbrief

Gemeente Rotterdam
T.a.v. Commissie Onderzoek van de Rekening (COR), de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders
Postbus 70012
3000 KP ROTTERDAM

14 mei 2024

Referentie:NLE00023575.1.1

Geachte leden van de raad en het college,

Hierbij bieden wij u onze tussentijdse rapportage van bevindingen aan die wij hebben opgesteld in het kader van onze opdracht om de jaarrekening 2023 (de ‘jaarrekening’) van Gemeente Rotterdam te controleren. We hebben de controle uitgevoerd in overeenstemming met ons controleplan van 10 oktober 2023 en de update van het controleplan van 8 februari 2024. Daarnaast geven wij invulling aan IBI nieuwsbrief 121 over de invoering van de rechtmatigheids-verantwoording en onze controleverklaring daarbij. Deze rapportage van bevindingen geeft inzicht in de ‘reguliere’ uitkomsten van onze werkzaamheden betreffende de jaarstukken gemeente Rotterdam met referentie 24bb002884 [bijlage 1 behorende bij 24bb002878] d.d. 14 mei 2024, **zonder**:

- de uitkomsten van de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond en de eventuele verwerking van de uitkomsten daarvan in de jaarstukken;
- de uitkomsten van het externe fraudeonderzoek binnen cluster SO en de daaraan gerelateerde werkzaamheden voor het fraudrisico inzake corruptie naar aanleiding van media-attentie.

Wanneer het externe fraudeonderzoek is afgerond, zullen wij ons definitieve accountantsverslag uitbrengen.

Onze tussentijdse rapportage is met uw ambtelijke organisatie en portefeuillehouder financiën constructief besproken. Wij bespreken de inhoud van deze rapportage tijdens de vergadering van de COR op 14 mei 2024. Het definitieve accountantsverslag zullen we te zijner tijd uiteraard ook met de COR bespreken.

Wij bedanken u en uw medewerkers voor de medewerking tijdens onze controle.

Met vriendelijk groet,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Dit document is elektronisch ondertekend door:
Martine Koedijk

drs. Martine Koedijk RA RE
partner

Dit document is elektronisch ondertekend door:
Annemarie Kros

Annemarie Kros RA EMITA
director

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Fascinatio Boulevard 350, 3065 WB Rotterdam, Postbus 8800, 3009 AV Rotterdam
T: 088 792 00 10, F: 088 792 95 33, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop) voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen**
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze kernboodschappen

In dit hoofdstuk hebben we onze kernboodschappen samengevat.

01

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

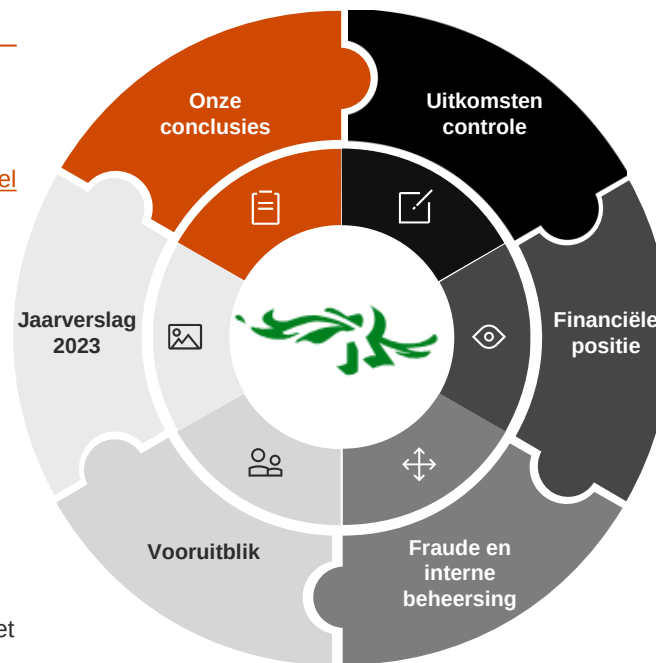
Onze kernboodschappen

Onze conclusies

- Onze controle is afgerond exclusief de uitkomsten van het externe onderzoek SO en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond. Op basis van de huidige inzichten zijn wij voornemens een [goedkeurend oordeel](#) te verstrekken (na afronding van het externe onderzoek).
- De [rechtmatigheidsverantwoording](#) voldoet aan de vereisten en geeft inzicht in de geconstateerde fouten en onduidelijkheden. We benadrukken (ook in een specifieke paragraaf in de controleverklaring) dat de onrechtmatigheden boven de verantwoordingsgrens komen, met name door de aanbesteding van de wijkteams.
- Daarnaast zijn we voornemens een goedkeurend oordeel over de rechtmatigheid van de specifieke uitkeringen (SiSa-bijlage) te verstrekken.
- De jaarrekening en het jaarverslag zijn verenigbaar, het jaarverslag voldoet aan de vereisten van het BBV. De informatiewaarde kan verder worden verbeterd.

Vooruitblik

- De verrichte werkzaamheden gericht op het fraudrisico inzake corruptie naar aanleiding van media-attentie hebben niet geleid tot bevindingen.
- Bij de afronding van het externe (fraude)onderzoek SO zullen wij bepalen welke toelichtingen en/of aanpassingen nodig zijn in de jaarstukken.
- Wij dienen mogelijke gebeurtenissen na balansdatum (inclusief het actualiseren van schattingen) te evalueren tot het moment van vaststelling door het college.

Fraude en interne beheersing

- Opvolging en implementatie uitkomsten rekenkameronderzoek [ambtelijke integriteit](#) is cruciaal.
- Actualisatie [Bibob-beleid in 2024](#) geeft duidelijke kaders. Beleid ten aanzien van filantropie is in ontwikkeling.
- [Implementatie GREAT](#) uitgesteld naar 1 januari 2025. De juistheid en volledigheid van de datamigratie SORGA zijn aangetoond op basis van aanvullende analyses.

Uitkomsten controle 2023

- De realisatie van [de grondexploitaties](#) staat onder druk door externe ontwikkelingen en de maatschappelijke opgave. De verliesvoorziening is verhoogd tot €201 miljoen (2022: 123 miljoen), specifiek hierin zijn de aanpassing van de waardering Feyenoord City van €16,1 miljoen en de aanpassing van de grondprijzbrieff heeft een positief effect van €15,5 miljoen.
- In het [sociaal domein](#) vallen de hogere lasten 'Jeudhulp' van €70,7 miljoen op door afrekeningen met GRJR, samen met de lagere lasten WMO van €22,9 miljoen door met name lagere productie.
- De kwaliteit [van de prestatielevering](#) dient te verbeteren. In totaal is hiervoor €3,1 miljoen aan fouten opgenomen.
- Het [aantal SiSa-regelingen](#) is in 2023 weer toegenomen. Meer aandacht en focus in de beheersing en verwerking van de inkomende subsidiegelden is nodig.

Financiële positie onder druk

- Het [resultaat voor mutaties reserves](#) is in de jaarrekening 2023 €162 miljoen negatief (begroot €243 miljoen negatief). Na mutaties reserves is het resultaat 2023 €41 miljoen negatief (begroot nihil). Voor het meerjarenperspectief is het belangrijk de incidentele onderdelen samen met de mate van beïnvloedbaarheid en realisatie in kaart te brengen.
- In 2023 is geen sprake [van structureel evenwicht](#) met een structurele exploitatieruimte van -/-0,4%. Dit versterkt de noodzaak om structurele ombuigingen te gaan realiseren.
- [De weerstandsratio](#) is met 0,6 ruim onder de norm van 1. De inschatting van de risico's is in lijn gebleven, echter het weerstandsvermogen is gedaald (door afname reserves).

Dit verslag is opgesteld uitsluitend voor gebruik door de raad en het college van burgemeester en wethouders van Gemeente Rotterdam. Op dit verslag kan niet door derden worden gesteund aangezien derden niet op de hoogte zijn van het doel van de werkzaamheden en de resultaten onjuist kunnen interpreteren. Wij aanvaarden geen aansprakelijkheid, zorgplicht en/of verantwoordelijkheid jegens andere partijen dan Gemeente Rotterdam.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies**
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze conclusies

In dit hoofdstuk wordt uitleg gegeven over ons oordeel bij de jaarrekening. Hierin lichten we de geconstateerde fouten en onzekerheden voor de aspecten getrouwheid en rechtmatigheid toe.

02

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- **Onze conclusies**
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze conclusies

Ons voorlopig oordeel bij uw jaarstukken 2023 is goedkeurend

Uw jaarrekening geeft een getrouw beeld

Wij hebben onze accountantscontrole van de jaarrekening 2023 van Gemeente Rotterdam met referentie 24bb002884 [bijlage 1 behorende bij 24bb002878-jaarstukken 2023] d.d.14 mei 2024 afgerond buiten de werkzaamheden gericht op het beoordelen van de uitkomsten van het externe onderzoek SO (en daaraan gerelateerde werkzaamheden voor het frauderisico inzake corruptie naar aanleiding van media-attentie) en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond (GRJR)

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle zijn wij voornemens een goedkeurende controleverklaring te verstrekken op het aspect getrouwheid. In onze controleverklaring zullen wij een benadrukkingsparagraaf opnemen gericht op de rechtmatigheidsfouten die zijn opgenomen in de rechtmatigheidsverantwoording.

Effect afronding extern onderzoek SO en gebeurtenissen na balansdatum

Wij ronden de jaarrekeningcontrole formeel af na het verwerken van mogelijke effecten op basis van het extern onderzoek SO (en mogelijke bevindingen uit de controle van de GRJR). Voor de werkzaamheden houdt dit in dat wij mogelijke gebeurtenissen na balansdatum (inclusief het actualiseren van schattingen op bijvoorbeeld basis van daadwerkelijk ontvangen betalingen) moeten evalueren tot het moment dat het college de definitieve jaarstukken heeft vastgesteld. Wij adviseren het college daarom de (bijgestelde) jaarrekening na afronding van het onderzoek zo snel mogelijk vast te stellen.

Fouten en onzekerheden geconstateerd in relatie tot getrouwheid

In totaliteit zijn voor €141 miljoen controleverschillen geconstateerd in relatie tot getrouwheid, waarvan €121 miljoen is gecorrigeerd.

Daarnaast is in de toelichting €116 miljoen gecorrigeerd. De overzichten van deze fouten en onzekerheden inzake getrouwheid worden [hier](#) getoond.

Rechtmatigheid specifieke uitkeringen

Wij zijn tevens voornemens om in onze controleverklaring een goedkeurend oordeel op te nemen over de rechtmatigheid van de baten en lasten als mede de balansmutaties met betrekking tot de specifieke uitkeringen.

Getrouwheid rechtmatigheidsverantwoording

Het college heeft een verantwoording over rechtmatigheid opgesteld in de jaarrekening en nader toegelicht in de paragraaf bedrijfsvoering.

- De toelichting op rechtmatigheid in de jaarrekening voldoet aan de vereisten van de financiële verordening en de kadernota rechtmatigheid.
- De rechtmatigheidsbevindingen boven de verantwoordingsgrens zijn opgenomen in de rechtmatigheidsverantwoording. De belangrijkste is het niet volgen van de Europese aanbestedingsregels inzake de inkoop Wijkteams van €63,2 miljoen.
- Wij zijn van mening dat de rechtmatigheidsverantwoording een getrouw beeld geeft.

Overige informatie in uw jaarverslag is consistent met uw jaarrekening

Als accountants zijn wij ervoor verantwoordelijk dat wij in onze controleverklaring verslag uitbrengen over de overige informatie die in het jaarverslag is opgenomen. De overige informatie omvat uw jaarverslag. Wij hebben geen materiële inconsistenties, materiële onjuistheden en/of omissies opgemerkt in de informatie die op grond van het BBV (Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten) moet worden verstrekt.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- **Onze conclusies**
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Overzicht van gecorrigeerde fouten inzake getrouwheid

De volgende geconstateerde fouten betreffen de gecorrigeerde fouten in relatie tot getrouwheid.

#	Beschrijving	Aantal	Balans / Staat van baten en lasten (in €x 1.000)	Toelichting op de jaarrekening (in €x 1.000)
1	Correcties aangedragen door de clusters/BCO	22	44.763	
2	Correcties aangedragen door FA	25	76.132	
3	Aanvullende correcties uit controle PwC	3	-	WNT: 12 Niet uit de balans blijken verplichtingen: 111.000 Verloopstaat MVA: 15.594
	Totaal (bruto)	50	120.895	116.012

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

i

Overzicht van ongecorrigeerde fouten en onzekerheden inzake getrouwheid

X

De volgende geconstateerde fouten betreffen de ongecorrigeerde fouten in relatie tot getrouwheid boven de gestelde rapporteringstolerantie van €2.444.000. Het college heeft geconcludeerd dat het kwalitatieve en kwantitatieve effect niet materieel is. Wij zijn het eens met deze beoordeling van het college.

#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Fouten (in €x 1.000)	Onzekerheden (in €x 1.000)
1	Fouten en onzekerheden vanuit het sociaal domein (productieverantwoordingen)	Sociaal domein	445	2.026
2	Inkopen -prestatielevering en aansluiting inkopen met overeenkomsten, tarieven en contractvoorwaarden	Inkopen	3.902	
3	Verstrekke subsidies en bijdragen – door o.a. ingetrokken subsidie die verantwoord was en lagere vaststellingen	Subsidies	5.320	
4	Er was een te hoge reservering opgenomen voor inkopen die nog betaald moeten worden. Deze nog te ontvangen facturen worden verwacht in 2024 en hebben betrekking op 2023	Nog te ontvangen facturen	5.106	
5	Fouten afkomstig uit controle SiSa-regelingen (individueel onder rapporteringstolerantie)	Divers	3.362	
6	Overige fouten en onzekerheden (individueel onder rapporteringstolerantie)	Divers	2.073	2.184
Totaal			20.208	4.196

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- **Uitkomsten controle 2023**
 - Ruimtelijk domein
 - Sociaal domein
 - Overige domeinen
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Schattingen
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Uitkomsten controle 2023

In dit hoofdstuk beschrijven we de uitkomsten van de controle voor het ruimtelijk domein, het sociaal domein en de overige domeinen.

03

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige domeinen

Rechtmatigheidsverantwoording

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

Financiële positie

Jaarverslag

Speerpunten

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Ruimtelijk domein (1/4)

Een forse stijging van de verliesvoorziening grondexploitaties

Realiseren opgaven ruimtelijk domein

De ambities in de grondexploitatieportefeuille zijn aangescherpt. Het verlichten van de druk op de woningmarkt is een belangrijke opgave en is ook zichtbaar in het doorbouwakkoord. De grondprijsbrief is in december 2023 nog vastgesteld door de raad en in februari 2024 is het vernieuwd Rotterdams grondbeleid vastgesteld door de raad. Ultimo 2023 bestaat de portefeuille uit nog te realiseren woningen 15.400 (2022: 10.833), 170.000m² bvo (brutovloeroppervlak) kantoren, 148.000 m² bvo bedrijven en 7.800 m² bvo winkels in de periode 2023–2040. Het aantal grondexploitaties is met zes nieuw geopende grondexploitaties en drie afgesloten projecten in 2023 toegenomen naar 79 actieve projecten (2022: 76).

In 2023 is voor €89 miljoen aan werk gerealiseerd in de grondexploitaties, waar dit in 2022 €63 miljoen was. Op totaalniveau van de projectenportefeuile is het verwachte eindresultaat €75,7 miljoen negatief ten opzichte van €7,9 miljoen positief in 2022. Op hoofdlijnen is deze verslechtering te verklaren door macro-economische ontwikkelingen die zich uiten in niet verder stijgende verkoop-prijzen, stijgende bouwkosten, stijgende kosten voor bouw en woonrijp maken en residuele bepaling verkoopprijs bouwgrond).

Verdienvermogen grondexploitaties staat onder druk

Het verdienvermogen is het totaal van alle verwachte positieve project-resultaten (op basis van nettocontantewaarde) van de grondexploitaties in uitvoering. Voor de projecten met een negatieve eindwaarde wordt een voorziening getroffen.

Het verdienvermogen wordt voor 35% bepaald door de (verwachte) resultaten van projecten Park Zestienhoven en Nesselande (met een lange looptijd). De binnenstedelijke projecten dragen beperkt bij aan het verdienvermogen. Hiermee staat het verdienvermogen in relatie tot externe ontwikkelingen en de maatschappelijke opgave onder druk.

De stand van de ingeschatte projectspecifieke risico's is afgenomen ten opzichte van 2022, aan de andere kant zie je dat de daadwerkelijke verliesvoorziening is toegenomen en daarmee de inschatting dusdanig is geworden dat deze daadwerkelijk zijn voorzien.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige domeinen

Rechtmatigheidsverantwoording

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

 Financiële positie

 Jaarverslag

 Speerpunten

 Vooruitblik

 Onze samenwerking

 Bijlagen

Ruimtelijk domein (2/4)

Toelichting van actuele thema's in de grondexploitaties

De verliesvoorziening is in 2023 verhoogd met €78 miljoen

De verliesvoorziening wordt gevormd voor grondexploitaties waar een tekort wordt verwacht op de eindwaarde. Vanaf het jaareinde is de voorziening €201 miljoen (2022: €123 miljoen). In de eindejaarsbrief werd een toename van de voorziening van €35 miljoen verwacht.

De stijging van €78 miljoen ten opzichte van 2022 ontstaat door hogere bouwkosten, stijgende kosten voor het bouw- en woonrijp maken van grond en stabilisering van de huizenprijzen. De grootste stijging in de verliesvoorziening zit in de projecten Rijnhaven, Merwehaven en de transformatie voetbalvelden overschiese Kleiweg. De aangepaste waardering van Feyenoord City heeft geleid tot een stijging van €16,1 miljoen.

Impact aangepaste grondprijzenbrief

Op 21 december 2023 heeft de gemeenteraad de 'grondprijzenbrief Gemeente Rotterdam 2024' vastgesteld. De aanpassing van de grondprijzenbrief heeft geleid tot hogere verwachte opbrengsten en daarmee een daling in de verliesvoorziening van €15,5 miljoen. De aangepaste grondprijzen zijn niet in alle gevallen meegenomen, omdat de hogere prijzen als niet realiseerbaar binnen de context van de betreffende projecten zijn ingeschat. Wij kunnen ons vinden in de overwegingen van het college en daarmee met de getrouwheid van de waardering van de projecten. Het BBV gaat hierbij voor.

Wij hebben daarnaast vastgesteld dat de uitgangspunten van de aangepaste grondprijzenbrief correct zijn verwerkt in de waardering van de grond-exploitaties. Tevens is in de paragraaf grondbeleid een korte nadere toelichting gegeven op de gehanteerde uitgangspunten.

Schatting te realiseren opbrengsten Rijnhaven optimistisch

In de actualisatie van de exploitatie Rijnhaven is in de verwachte opbrengsten een aanpassing doorgevoerd. Waar in 2022 de verwachte opbrengsten zijn gecalculeerd op basis van de residuele waarde, is voor 2023 de grondprijs uit de grondprijzenbrief voor maatschappelijk vastgoed gehanteerd. Dit heeft een positief effect op de exploitatie. Op basis van marktinformatie en te realiseren m² prijzen zien wij deze aanpassing als optimistisch, maar de schatting valt net binnen de acceptabele bandbreedte.

Aanpassing Feyenoord City heeft grote impact op de verliesvoorziening

In 2022 werd bekend dat de bouw van het nieuwe stadion voor Feyenoord niet doorgaat. Omdat het nieuwe stadion een wezenlijk onderdeel was van het bestemmingsplan, is het bestemmingsplan van Feyenoord City door de Raad van State vernietigd. Vanwege het ontbreken van een bestemmingsplan, dient op basis van het BBV Feyenoord City gewaardeerd te worden op basis van directe opbrengstwaarde (in plaats van netto contante waarde). De directe opbrengstwaarde laat zien in hoeverre de boekwaarde inclusief onvermijdelijk nog te maken kosten (als het project stopt) kan worden terugverdiend. De kosten die Gemeente Rotterdam vanwege bestaande verplichtingen sowieso nog zal moeten maken, zijn ingeschat op €45,7 miljoen. De huidige marktwaarde van de gemeentelijke gronden als ze zouden worden verkocht, is getaxeerd op €29,6 miljoen. Per saldo leidt de aanpassing naar een waardering volgens de directe opbrengstwaarde derhalve tot een stijging van €16,1 miljoen in de verliesvoorziening. In 2024 zal een herziening van de grondexploitatie aangeboden worden aan de Raad.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige domeinen

Rechtmatigheidsverantwoording

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

 Financiële positie

 Jaarverslag

 Speerpunten

 Vooruitblik

 Onze samenwerking

 Bijlagen

Ruimtelijk domein (3/4)

Parameters laten een evenwichtig beeld zien

Actuele thema's zijn verwerkt in de grondexploitaties; informatiewaarde kan verbeterd worden

De stijgende bouwkosten, de onzekerheden in de markt, de stijgende rente in 2023 en het stroomnet van Nederland dat overvol is. Dit zijn de thema's die landelijk impact hebben op grondexploitaties. Deze onderwerpen zijn in voldoende mate meegewogen in de actualisatie van de grondexploitaties. Wij constateren wel dat de informatiewaarde in de jaarrekening verbeterd kan worden. Wij adviseren om de financiële impact per parameter en de belangrijkste gebeurtenissen uit het boekjaar inzichtelijk te maken per project. Ook als een belangrijk landelijk thema geen tot weinig impact heeft op de grondexploitaties van Rotterdam, zien wij het als toegevoegde waarde om hierover te rapporteren.

De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtig ingeschat

De waardering van uw grondexploitaties is voor een groot deel afhankelijk van schattingen. Om inzicht te krijgen in de financiële risico's stelt de gemeente exploitatieoverzichten op waarin een schatting is opgenomen van de te maken kosten en opbrengsten. Aan deze schattingen liggen diverse parameters en uitgangspunten ten grondslag. Wij hebben de gehanteerde uitgangspunten en parameters beoordeeld. Wij hebben vastgesteld dat de parameters zijn geactualiseerd. De [parameters voor de grondexploitaties](#) zijn overall evenwichtig bepaald.

Tussentijdse winstneming 2023 verwerkt conform BBV-uitgangspunten

Het BBV schrijft voor dat in sommige situaties, eerder dan bij het afsluiten van grondexploitaties, tussentijds winst genomen moet worden op basis van de Percentage-of-Completion-methode.

In 2023 is per saldo €9,4 miljoen aan winst teruggedraaid, dit heeft voornamelijk betrekking op de projecten Katendrecht en Parkstad. Wij hebben vastgesteld dat de (teruggedraaide) winst voor 2023 terecht is verantwoord.

Kwaliteit projectenadministratie

De aangepaste grondprijzenbrief heeft een aanzienlijk impact gehad op uw organisatie, want deze heeft tot veel handmatig werk geleid. Een handmatig proces is tijdrovend en meer vatbaar voor fouten. De grondexploitatie-administratie is dusdanig ingericht dat wijzigingen in grondprijzen en parameters direct kunnen worden doorgerekend, maar omdat de wijzigingen in 2024 moesten worden verwerkt met betrekking tot 2023 kon deze functionaliteit niet worden gebruikt. Daarnaast is niet direct in de administratie af te leiden in hoeverre de uitgifteprijzen wel of niet zijn vastgelegd in ontwikkel- of koopovereenkomsten. Wij adviseren te onderzoeken of aanvullende functionaliteiten noodzakelijk zijn om handmatige werkzaamheden in de toekomst te voorkomen.

Actualisatie voorbereiding project Schiekadeblok uitgevoerd

De investeringen in het Schiekadeblok zijn opgenomen onder de materiële vaste activa zolang de voorbereiding voor deze grondexploitatie nog loopt. Op basis van de actualisatie van de plannen, met name rondom verwerving van gronden, heeft het college €809.000 aan de voorziening toegevoegd. De totale voorziening komt uit op €46,5 miljoen en daarmee is boekwaarde getoetst aan de directe opbrengstwaarde van het gebied.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein**
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Ruimtelijk domein (4/4)

De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtig bepaald

Parameter	Beoordeling		Toelichting
	2023	2022	
De gehanteerde rekenrente	●	●	Het college rekt binnen de grondexploitaties met een rekenrente van 1,2% (2022: 0,8%). Dit is de rente gebaseerd op de huidige leningenportefeuille van Gemeente Rotterdam en is conform het BBV en beoordelen we daarom als evenwichtig. Gemeente Rotterdam heeft weinig gelden hoeven aan te trekken door de hoge inkomende kasgeldstroom vanwege de conversiebaten met de woningcorporaties.
De kostenstijging	●	●	De gehanteerde kostenstijging is 6,0% (2022: 12,0%) met uitzondering van 2024 (5%) en 2025 (4%). Over 2023 wordt met terugwerkende kracht een indexering van 9,2% toegepast i.p.v. 12% voorgaand jaar. Deze percentages zijn gebaseerd op gegevens vanuit CBS/Statline. Het langjarige kostenpercentage is voor 2024 vastgesteld op 5%. De percentages liggen in lijn met wat wij bij andere gemeenten zien.
De opbrengstenstijging	●	●	Het college rekt met een opbrengstenstijging van -3% voor 2024 en 2025, 2% voor 2026, 1% voor 2027–2033 en 0% voor 2034 e.v. We concluderen dat de inschatting van deze parameter evenwichtig tot stand is gekomen. Ten opzichte van 2022 betreft dit een negatieve bijstelling van het opbrengstenstijgingspercentage, wat de verwachting aangeeft dat de huizenmarkt afvlakt.
De gehanteerde programmering	●	●	De programmering van de grondexploitaties is gebaseerd op interne adviezen van de afdeling Strategie van het cluster Stadsontwikkeling. Wij achten de, op marktinformatie gebaseerde, inschatting voor de programmering evenwichtig op basis van de door ons uitgevoerde controlewerkzaamheden.
Verkooprijzen	●	●	De prijzen zoals ingerekend in de grondexploitaties zijn veelal gebaseerd op marktinformatie of taxaties. De aangepaste grondprijzenbrief heeft een verhogende impact op de verwachte opbrengsten. Voor vier grondexploitaties geldt dat eerder vastgesteld beleid en uitgangspunten op het gebied van onder andere programmering, kwaliteit, planning, niet gerealiseerd kunnen worden als de minimale grondprijzen zouden worden toegepast. Wij achten voor 2023 de gehanteerde prijsstelling, zoals opgenomen in de door ons gecontroleerde projecten, voldoende onderbouwd. Wij zijn hierbij van mening dat de prijsstelling in de grondprijzenbrief optimistisch is.
Onzekerheden	●	●	De waardering van de grondexploitaties is, evenals in 2022 geconstateerd, als voorzichtig aan te merken. In de actualisaties van de grondexploitaties wordt conform een vaste systematiek een onzekerheidsreserve berekend en daarnaast worden er onzekerheden ingerekend in de te nemen winstberekening. Hierbij wordt voor opbrengsten die worden ingeschat na vijf jaar een afslag van 50% gehanteerd en worden opbrengsten en kosten na tien jaar (conform het BBV) niet meer ingerekend.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
 - Ruimtelijk domein
 - Sociaal domein**
 - Overige domeinen
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Schattingen
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Sociaal domein (1/2)

Gemeente Rotterdam moet werken aan een duurzaam jeugdstelsel voor de toekomst

De lasten in het sociaal domein nemen toe

Sinds de decentralisatie van het sociaal domein zien we een stijging in de uitgaven. Dit is ook zichtbaar in het programma Zorg, welzijn en wijkteams. In de realisatie zien we een duidelijke verschil tussen wmo en jeugdhulp.

Bij de jeugdhulp zijn de lasten €70,7 miljoen meer dan begroot door hogere lasten van de gemeenschappelijke regeling Jeugdhulp Rijnmond (GRJR) in veband met nagekomen kosten uit 2022 (€15,8 miljoen) en hogere (zorg)lasten 2023 van €42,7 miljoen (door de gewijzigde afrekensystematiek met de GRJR) en door de te verwachten afrekening expertisecentrum van €12,2 miljoen.

Bij de WMO zijn de lasten €22,9 miljoen lager dan begroot en bij maatschappelijke opvang €4,8 miljoen. Deze lagere lasten worden met name verklaard door een lagere productie aan wmo-trajecten.

De bestuursopdracht zorg die in 2022 is geïntroduceerd moet ervoor gaan zorgen dat de zorgkosten in de grip kunnen worden gehouden en samen met zorgaanbieders oplossingen te bedenken en innovaties in te zetten die nodig zijn om de zorg anders te organiseren. Bij ongewijzigd beleid is het verwachte tekort bij de begroting 2026 ruim €200 miljoen. Naast de bestuursopdracht zorg is een Regionale Besuursopdracht Kostenbeheersing (RBOK) specifiek voor jeudzorg in ontwikkeling. Om de trend te doorbreken gaat de gemeente in 2024 met alle gecontracteerde jeugdzorgaanbieders aan de slag om te werken aan een duurzaam jeugdstelsel.

De voortgang van de bestuursopdracht zorg is toegelicht in het jaarverslag. In deze toelichting wordt geen concrete analyse gegeven van de (financiële) resultaten van (de reeds genomen maatregelen) uit hoofde van de bestuurs-

opdracht. Hierdoor is het moeilijk om vast te stellen of de bestuursopdracht op schema ligt. Hierdoor is de raad afhankelijk van aparte rapportages van de resultaten.

De inschattingen rondom de te betalen kosten verbeteren

De organisatie heeft gedurende 2023 het bestaande prognosemodel verder ontwikkeld. Hierdoor is de betrouwbaarheid van de geschatte kosten voor het sociaal domein verder toegenomen. Dit model gaat uit van de gerealiseerde lasten plus een afwijkingsmarge. Door de verbeterde inschattingen zijn de afwijkingen tussen de prognose en de werkelijke lasten belangrijk kleiner geworden.

Sociaal domein	Realisatie 2023 (x €1.000)	Begroting 2023 (x €1.000)	Realisatie 2022 (x €1.000)	Realisatie 2021 (x €1.000)
1. Wmo en Jeugd - ZIN en PGB	483.532	454.349	288.885	324.074
2. Sociale uitkeringen	689.023	691.263	643.770	623.574
3. Vervoer (doelgroep en leerlingen)	43.985	40.812	35.540	36.624
4. Eigen bijdragen Wmo	-8.010	-9.401	-7.818	-8.012
Totaal	1.208.530	1.177.023	1.960.377	976.260

- Aanbiedingsbrief

Onze kernboodschappen

Onze conclusies

Uitkomsten controle 2023

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige domeinen

Rechtmatigheidsverantwoording

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

Financiële positie

Jaarverslag

Speerpunten

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Sociaal domein (2/2)

Prestatieleveringen voor zorg in natura en persoonsgebonden budget vastgesteld

Prestatielevering zorg in natura vastgesteld

Gemeente Rotterdam is voor het vaststellen van de prestatielevering volledig afhankelijk van de productieverklaringen van aanbieders. Van de 54 zorgaanbieders voor WMO hebben 4 zorgaanbieders de productie-verantwoording (nog) niet aangeleverd met een voorlopige productie van €960.151. Dit merken wij aan als een financiële onzekerheid. Voor Jeugd hebben 6 van de 40 zorgaanbieders (nog) geen productieverantwoording aangeleverd. Dit leidt tot een financiële onzekerheid van €1.051.756. Over de aangeleverde productieverantwoordingen van de zorgaanbieders hebben wij voldoende controle-informatie verkregen om de prestatielevering te onderbouwen.

Prestatielevering persoonsgebonden budget vastgesteld

Voor alle cliënten die een pgb ontvangen, worden door de gemeente beschikkingen verstrekt aan de cliënt. De Sociale Verzekeringsbank (SVB) verzorgt het administratieproces en legt daarvoor verantwoording af, maar controleert niet of de prestatie is geleverd voor gedeclareerde zorgkosten.

Gemeente Rotterdam heeft op dit aspect aanvullende werkzaamheden verricht, zoals huisbezoeken en het uitvoeren van telefonische onderzoeken om de feitelijke levering van de via pgb betaalde zorg vast te stellen. Hiermee is voldoende zekerheid verkregen over de prestatielevering van de pgb's.

Overschrijding jeugdzorg met name veroorzaakt door Gemeenschappelijke Regeling Jeugdhulp Rijnmond (GRJR)

De gemeente wordt geconfronteerd met een overschrijding van €15,8 miljoen op de lasten van Jeugdzorg, wat hoger is dan begroot. Deze overschrijding wordt veroorzaakt door het hogere resultaat van de jaarrekening 2022 van de

GRJR en nagekomen kosten uit 2022 op het gebied van lokale Jeugdhulp. Op basis van de voorlopige jaarrekening 2023 van de GRJR is er ook een aanvullende overschrijding van €42,7 miljoen opgenomen in de realisatie voor Gemeente Rotterdam. De oorzaak van deze overschrijding is de toename van het aantal jeugdigen dat gebruik maakt van dure landelijk ingekochte zorg.

Verwerking GRJR is aangepast

In verband met de afschaffing van de Vlaktaks (niet verrekenen van verschillen in de realisatie tussen de deelnemende gemeenten) wordt vanaf de jaarrekening 2023 GRJR een directe nacalculatie van de bijdragen gehanteerd. Dit houdt in dat de deelnemende gemeenten in hun jaarrekening 2023 een verplichting dienen op te nemen voor deze directe nacalculatie. Daarnaast is het inzicht ontstaan dat de GRJR een mandaatregeling betreft waardoor de getrouwheid en rechtmatigheid van de baten en lasten in de jaarrekening van Gemeente Rotterdam onderbouwd en aangetoond dient te worden. Dit inclusief het zelf uitvoeren van detailwerkzaamheden. De controle van GRJR is onderhanden.

Getrouwheid	2023 (x €1.000)	
	Fout	Onzekerheid
Jeugdzorg ZiN	2.700	1.052
Wmo ZiN	-/- 2.254	960
Totaal (per saldo)	445	2.026

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen**
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Schattingen
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Update interne beheersing
 - Financiële positie
 - Jaarverslag
 - Speerpunten
 - Vooruitblik
 - Onze samenwerking
 - Bijlagen

Inkopen, subsidies en overige domeinen (1/3)

Toelichting dossiers vanuit overige domeinen

Kwaliteit en aantoonbaarheid prestatielevering inkopen moet verbeteren

In de tabel van fouten en onzekerheden hebben wij voor €3,9 miljoen aan fouten opgenomen (in 2022 voor €4,9 miljoen fouten en €7,2 miljoen onzekerheden). Dit sluit aan met de onderliggende werkzaamheden zoals uitgevoerd door de afdeling Financial Audit.

In het proces voor het vaststellen van prestatielevering inkopen is geen borging opgenomen voor het daadwerkelijk vaststellen en documenteren van de prestatielevering. Het handboek prestatieverklaring geeft richtlijnen ter onderbouwing voor de prestatielevering. Naleving hiervan is niet verplicht en wordt niet direct getoetst. Het proces bevat (een digitale) periodieke monitoring, maar niet op kwaliteit van de onderliggende onderbouwing. Hierdoor ontstaat geen routine en leercurve waardoor verbetering in de kwaliteit van de documentatie wordt bereikt.

Beheersing inkomende subsidiegelden is een belangrijk aandachtspunt (ontvangen bedragen andere overheidslichamen)

Het aantal inkomende subsidiegelden (met SiSa-verantwoording) is de afgelopen jaren in aantal en complexiteit flink toegenomen. In de voorbereiding van de jaarrekeningcontrole en de tijdigheid van de oplevering van de SiSa-dossiers merken wij dat de tijdige verantwoording onder druk staat.

Het beheer en uitvoeren van de inkomende gelden (inclusief SiSa) ligt bij de clusters, inclusief het eigenaarschap voor het (eventueel) achteraf verantwoording afleggen conform het normenkader bij de ontvangen gelden.

Voor de aanlevering van de SiSa dossiers werken twee coördinerende medewerkers aan de verwerking van de inkomende gelden en de de coördinatie voor de aanlevering van onderbouwing bij Financial Audit.

In de praktijk komt naar voren dat de kwaliteit van de onderbouwingen vanuit de clusers niet van voldoende kwaliteit is, waardoor de coördinerende medewerkers en Financial Audit achteraf herstelacties dienen uit te voeren.

Het risico bestaat daarnaast dat de inkomende gelden niet volledig worden benut, niet aan de voorwaarden wordt voldaan en/of onjuist worden geadministreerd, waardoor er gelden dienen te worden terugbetaald of de SiSa-verantwoording fouten bevat. Uit de controlewerkzaamheden van PwC en Financial Audit komen bevindingen bij overlopende posten gerelateerd aan mutaties in [de SiSa-bijlage](#). Het is belangrijk om bij het beoordelen van de subsidieregeling en/of –beschikking vooraf vast te stellen aan welke vereisten moet worden voldaan, dit concreet te maken en de wisselwerking daarover tussen eerste en tweede lijn te versterken.

Wij adviseren de rolduidelijkheid (die in theorie is uitgewerkt) en daarbij de verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van de taken ten behoeve van de verantwoording conform de gestelde voorwaarden nadrukkelijker bij de clusters (bij de ontvangers van de beschikking), tezamen met de monitoring van de uitnutting van de inkomende gelden gedurende het jaar neer te leggen. Tevens adviseren wij om de kwaliteit van de dossiervorming te verbeteren.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige domeinen

Rechtmatigheidsverantwoording

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

Financiële positie

Jaarverslag

Speerpunten

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Inkopen, subsidies en overige domeinen (2/3)

Toelichting dossiers vanuit overige domeinen

Verplichtingenadministratie heeft verbetering nodig

Dit jaar waren meerdere correcties van in totaal €400 miljoen nodig (waarvan €111 miljoen na aanvullende onderbouwing) om tot de juiste stand in de toelichting van de niet uit de balans blijkende verplichtingen (NUBBV) te komen. De NUBBV zijn een belangrijke toelichting op de balans omdat hieruit ook blijkt hoe wendbaar Gemeente Rotterdam is in het maken van (financiële) keuzes.

Een goede verplichtingenadministratie is een belangrijke basis voor het bepalen van de NUBBV, samen met het beheren en controleren van financiële verplichtingen. Ook is een goede verplichtingenadministratie belangrijk om (mogelijke) onrechtmatigheden in aanbestedingen te detecteren en te voorkomen.

We zien de afgelopen jaren dat in het Purchase-to-Pay-proces er meerdere correcties en verschillen zijn doordat de verplichtingenadministratie niet juist is geadministreerd. Wij adviseren om een oorzaakanalyse hiervoor te maken en de processen rondom de verplichtingenadministratie te verbeteren.

VPB Brandstofverkooppunten verwerkt in de jaarstukken

Door de uitkomst van het hoger beroep in 2024 in de juridische procedure over aanslagen vennootschapsbelasting over de activiteiten brandstofpunten en reclameconsessies heeft Gemeente Rotterdam de aanslagen in 2023 van in totaal €26,6 miljoen betaald. De gemeente bestrijdt het standpunt en heeft aangegeven in cassatie te gaan. Na het betalen van de aanslag is een vordering opgenomen in de jaarrekening 2023 (gezien de cassatie) van €29 miljoen. Deze is op basis van de inschatting van het college voorzien voor een bedrag van €26,6 miljoen. Wij kunnen instemmen met deze verwerkingswijze. In de jaarstukken 2022 was de juridische procedure opgenomen in de risico inschatting bij het weerstandsvermogen.

Kapitaalversterking Stedin door meerdere decentrale overheden

Meerdere decentrale overheden gaan net als Gemeente Rotterdam investeren (middels kapitaalstorting) als aandeelhouder van Stedin. Hierdoor wordt Stedin geholpen om hun bouwopgave te versnellen ten behoeve van de energietransitie. De kapitaalstorting van andere overheden zullen leiden tot een beperkte impact van -0,71% op het financieel belang van Gemeente Rotterdam in Stedin. De gemeente neemt deze ontwikkeling mee te nemen bij het opstellen van de (meerjaren)begroting.

Financiële perspectief RET

In samenwerking met Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) en Gemeente Rotterdam als aandeelhouder heeft RET gewerkt aan een oplossing om het bedrijf financieel gezond te maken. Dit heeft geresulteerd in een toekomstplan voor RET. Om het toekomstplan te kunnen uitvoeren, is een versterking van het werkkapitaal van RET noodzakelijk. Als aandeelhouder zal Gemeente Rotterdam dit benodigde kapitaal (van naar verwachting €25 miljoen) onder voorwaarden aan RET verstrekken. Momenteel worden de details van deze kapitaalstorting in 2024 uitgewerkt.

Geen controlebevindingen in de WNT-verantwoording 2023

Als onderdeel van onze controle hebben wij de nalevering van de Wet normering topinkomens ('WNT') gecontroleerd. Uit onze controle blijken geen ongecorrigeerde bevindingen. Op grond van de wet zijn de griffier en de gemeentesecretaris aangewezen als topfunctionaris. Hun bezoldiging is juist en volledig verantwoord in de bijlage WNT in uw jaarstukken.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige domeinen

Rechtmatigheidsverantwoording

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

 Financiële positie

 Jaarverslag

 Speerpunten

 Vooruitblik

 Onze samenwerking

 Bijlagen

Inkopen, subsidies en overige domeinen (3/3)

Kwaliteit afsluit- en jaarrekeningproces

Concept jaarrekening onvoldoende uitgehard bij start controle

In totaliteit is een omvangrijk bedrag aan controleverschillen vastgesteld. De verwerking van de grondprijzenbrief is daarbij ons inziens een incident, omdat door het vaststellen van deze brief vanaf 21 december 2023 een groot deel van de voorbereidingen voor het actualiseren van de grondexploitaties opnieuw heeft moeten plaatsvinden. De overige correcties zijn meer structureel van aard en qua aard in lijn met 2022. In het primaire proces en de administratie en controlfunctie (cluster BCO en DMC) zijn deze niet of niet tijdig (voor oplevering conceptjaarrekening) door de eerste en tweede lijn gesignaleerd.

Onze conclusie is dat de conceptjaarrekening niet voldoende is uitgehard bij de start van de controle, die is gebaseerd op het realiseren van de beoogde deadline van 30 april.

De aard van de correcties (veelal afgrenzingsfouten, dus lasten die niet aan het juiste boekjaar worden toegerekend) geeft aan dat de tijdigheid en kwaliteit van de (administratieve) processen en het challenges van de uitkomsten daarvan door de tweede lijn moet worden verbeterd. Wij denken daarbij aan:

- het versterken van kennis, heldere (boekings)instructies rondom afgrenzing en het inrichten van een tussentijdse afsluiting (ook van balansposten), inclusief betrokkenheid eerste lijn;
- het tijdig voorbereiden van niet-routinematige posten (denk aan SiSa-regelingen met een investerings- en exploitatiedeel);
- het duiden van ieders verantwoordelijkheid in het proces, inclusief het innemen van standpunten en onderbouwingen door het cluster en control, waarbij Financial Audit voornamelijk een coachende rol aanneemt;

voorbeelden zijn het dossier Sorga en de GRJR;

- het naar voren halen van inhoudelijke gesprekken en thema's en vanuit de eerste en tweede lijn uitwerken op basis van *position papers*, zodat standpunten gericht op de verantwoording in de jaarrekening eerder in het jaar duidelijk zijn en gecontroleerd kunnen worden;
- het meer risicogericht en datagedreven inrichten van de werkzaamheden van Financial Audit. Denk hierbij aan een herevaluatie van de risico's, het inspelen op specifieke gebeurtenissen en het gebruiken van tools om de vastlegging te versnellen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording**
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Rechtmatigheidsverantwoording

Onze beoordeling van de getrouwheid van de rechtmatigheidsverantwoording

Op basis van de gemeentewet legt het college in 2023 verantwoording af over de rechtmatigheid van de baten, lasten en balansmutaties via de rechtmatigheidsverantwoording in de jaarrekening. Als uw accountant beoordelen wij de getrouwheid van de rechtmatigheidsverantwoording (indirect oordeel over de rechtmatigheid) van het college.

Rechtmatigheidsverantwoording van het college voldoet aan de vereisten

Op basis van onze werkzaamheden hebben wij de getrouwheid van uw rechtmatigheidsverantwoording vastgesteld en geconstateerd dat de toelichting toereikend is. Het college heeft voor €89,1 miljoen aan onrechtmatigheden opgenomen en €10,4 miljoen aan onduidelijkheden.

Omdat het totaal aan onrechtmatigheden boven de verantwoordingsgrens komt, nemen wij in onze controleverklaring een benadrukkingsparagraaf op en verwijzen vervolgens naar de rechtmatigheidsverantwoording.

Wij hebben inzicht verkregen op welke wijze de rechtmatigheidsverantwoording tot stand komt. Daarnaast hebben wij kennisgenomen van het auditplan van Financial Audit, de uitgevoerde werkzaamheden door Financial Audit en de algemene beheersmaatregelen binnen Gemeente Rotterdam.

Om de getrouwheid van de rechtmatigheidsverantwoording vast te stellen hebben wij de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Vastgesteld dat de rechtmatigheidsverantwoording is opgesteld conform de kadernota rechtmatigheid 2023.
- Vastgesteld dat de werkzaamheden van Financial Audit conform het auditplan zijn uitgevoerd op de onderdelen van het voorwaardecriterium.

- De aspecten van het begrotingscriterium en Misbruik & Ongeeniglijkgebruik zijn tevens uitgevoerd conform het auditplan door Financial Audit.
- Aansluiten van de gerapporteerde afwijkingen (fouten en onduidelijkheden) met de onderliggende administratie.
- Deelwaarnemingen op de uitgevoerde werkzaamheden door Financial Audit op het voorwaardecriterium, begrotingscriterium en M&O;

Toelichting op voorwaardecriterium

De €89,1 miljoen aan onrechtmatigheden komen voort uit het niet voldoen aan Europese aanbestedingen, waarvan €63,2 miljoen inzake de inkoop Wijkteams en €19,7 miljoen uit diverse dossiers. Daarnaast komt voor €6,2 miljoen aan fouten en €10,4 miljoen aan onduidelijkheden naar voren uit de verstrekte subsidies en bijdragen.

De onrechtmatigheid inzake de wijkteams betreft de inkoop van ondersteuning van wijkteams, vanaf 1 januari 2024 zijn nieuwe contracten ingegaan die Europees zijn aanbesteed.

Wij kunnen instemmen met de juistheid en volledigheid van de opgenomen fouten en onduidelijkheden in de rechtmatigheidsverantwoording.

Toelichting op M&O

Er zijn geen bevindingen in het misbruik en oneigenlijk gebruik boven de rapportagetolerantie.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording**
 - Schattingen
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Update interne beheersing
 - Financiële positie
 - Jaarverslag
 - Speerpunten
 - Vooruitblik
 - Onze samenwerking
 - Bijlagen

Rechtmatigheidsverantwoording

Onze beoordeling van de getrouwheid van de rechtmatigheidsverantwoording

Toelichting begrotingsrechtmatigheid

Volgens artikel 28 van de BBV dienen overschrijdingen en onderschrijdingen van zowel de baten als de lasten ten opzichte van de begroting na wijziging bij het overzicht van baten en lasten in de jaarrekening te worden toegelicht.

Over- en onderschrijdingen van baten of onderschrijdingen van lasten/investeringen zijn onrechtmatig als deze afwijkingen niet tijdig aan de raad zijn gemeld. Hierbij is melden voldoende, een begrotingswijziging is niet noodzakelijk. U heeft in 2023 geen begrotingsonrechtmatigheden die voortvloeien uit het niet tijdig melden van overschrijdingen van baten of onderschrijdingen van lasten/investeringen. De overschrijding van in totaal €9,6 miljoen van de lasten bij het programma Beheer van de stad, programma Belastingen en programma Zorg, Welzijn en wijkteams passen binnen het voorafgestelde beleid en is daarmee acceptabel.

In de kadernota rechtmatigheid Rotterdam en in de financiële verordening zijn afspraken gemaakt tussen de gemeenteraad en het college van B&W over welke begrotingsonrechtmatigheden als acceptabel kunnen worden beschouwd (dus wel onrechtmatig, maar acceptabel). De onrechtmatigheden die acceptabel zijn, zijn verantwoord in de rechtmatigheidsverantwoording (zie de tabel onrechtmatigheden) waarbij wordt verwezen naar de intern gemaakte afspraken in de financiële verordening en de toelichting in het programma-verslag. De reden waarom de overschrijdingen passen binnen het beleid kan nog wel beter worden toegelicht.

Wij hebben vastgesteld dat de toelichting inzake begrotingsrechtmatigheid voldoet aan de vereisten van de kadernota rechtmatigheid 2023.

Toelichting rechtmatigheid in de paragraaf bedrijfsvoering

Wij hebben vastgesteld dat de paragraaf bedrijfsvoering voldoet aan de vereisten van de kadernota rechtmatigheid 2023. Wij hebben vastgesteld dat:

- Gemeente Rotterdam een toelichting op alle afwijkingen die in de rechtmatigheidsverantwoording heeft opgenomen voor zover deze de rapportagegrens overschrijden. Daarnaast zijn de maatregelen toegelicht over hoe deze afwijkingen in de toekomst worden voorkomen;

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
 - Ruimtelijk domein
 - Sociaal domein
 - Overige domeinen
 - Rechtmatigheidsverantwoording
 - Schattingen
 - Fraude en wet- en regelgeving
 - Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Schattingen

De schattingen van het college nader uitgelicht

Bij het opstellen van de jaarrekening moet het college belangrijke boekhoudkundige schattingen, beoordelingen en aannames toepassen en toelichten. Wij hebben de belangrijkste schattingen, beoordelingen en aannames die door het college zijn gedaan beoordeeld en concluderen dat

deze zijn gebaseerd op passende bewijsstukken en goed uitgebalanceerde overwegingen. De onderstaande tabel bevat een overzicht van onze bevindingen met betrekking tot die schattingen en oordelen.

Schatting	Waarde (x €1 miljoen)		Oordeel		Opmerkingen
	2023	2022	2023	2022	
Afschrijvingen van materiële vaste activa	98.059	136,6	●	●	Het activabeleid van de gemeente ligt ten grondslag aan de wijze van afschrijven op materiële vaste activa. De gehanteerde afschrijvingspercentages zijn gebruikelijk in de sector.
De waardering van het vastgoed	1.570,6	1.549,7	●	●	Vastgoed kan een economische of een maatschappelijke functie hebben en op vastgoed met een maatschappelijke functie (bijvoorbeeld een schoolgebouw) mag niet worden afgewaardeerd. De waardering van het vastgoed met een economische functie hebben we in detail gecontroleerd.
De waardering van de grondexploitaties	-130,9	-146,0	●	●	Wij zijn van mening dat de schattingen met betrekking tot de grondexploitaties een betrouwbaar beeld geven van de waardering van uw grondexploitaties. De uitgangspunten die in de berekeningen gehanteerd worden zijn voor zover mogelijk onderbouwd met rapportages van externe partijen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen**
- Fraude en wet- en regelgeving
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Schattingen

De schattingen van het college nader uitgelicht

Schatting	Waarde (x €1 miljoen)		Oordeel		Opmerkingen
	2023	2022	2023	2022	
De waardering van de financiële vaste activa	553,3	545,1			Wij hebben de waardering van uw financiële vaste activa in detail gecontroleerd. Ook de deelnemingen hebben we specifiek gecontroleerd. Wij concluderen dat de inschattingen van het college ten aanzien van deze deelnemingen en (gerelateerde) leningen evenwichtig tot stand zijn gekomen.
De waardering en indexatie van de APPA-voorziening	39,9	42,3			De voorziening voor wethouderspensioenen (APPA) vanaf eind 2023 is onderbouwd door actuariële berekeningen van een externe serviceorganisatie. Deze organisatie heeft de uitgangspunten uit de circulaire van het ministerie gebruikt. Daarnaast is de voorziening geïndexeerd met 3,16%. Er was één nieuw collegelid niet meegenomen in de voorziening, de impact is niet materieel en het collegelid is met terugwerkende kracht toegevoegd. Wij zijn akkoord met de uitgangspunten die Gemeente Rotterdam heeft gehanteerd.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving**
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Fraude en wet- en regelgeving (1/5)

Aanwijzingen van vermoeden van fraude is in onderzoek door een externe partij. Er zijn geen andere mogelijke gevallen van niet-naleving van wet- en regelgeving onder onze aandacht gekomen.

Wij hebben tijdens onze controle bijzondere aandacht besteed aan het proces dat u hebt opgezet om frauderisico's en risico's op het niet naleven van wet- en regelgeving te identificeren. De uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten rapporteren wij in onze controleverklaring. Hieronder geven wij u inzicht in onze belangrijkste bevindingen.

Aanwijzingen of signalen van fraude of niet-naleving van wet- en regelgeving geïdentificeerd

Tijdens de controle van de jaarrekening 2023 zijn ons aanwijzingen van fraude of niet-naleving van wet- en regelgeving onder onze aandacht gekomen. Op basis van deze signalen hebben wij ons geactualiseerde controleplan uitgebracht en op de volgende pagina werken wij de uitkomsten van de controle uit.

Toelichting frauderisicomanagement in de paragraaf bedrijfsvoering

Het frauderisicomanagement is toegelicht in de paragraaf bedrijfsvoering. Hierin zijn tevens meldingen van vermoedens en/of aanwijzingen van fraude opgenomen. Verschillende verbeteringen zijn onderhanden, zie ook de volgende pagina's inzake fraude en wet- en regelgeving. Het college volgt daarnaast de uitkomsten van het externe onderzoek om verdere invulling te geven aan de opvolging van de meldingen.

Voortgang onderzoek en toelichting jaarrekening

Zoals gerapporteerd in ons update controleplan hebben wij een aanvullend frauderisico geïdentificeerd inzake corruptie naar aanleiding van de media attentie. Dit risico ziet toe op het mogelijk gunnen van opdrachten aan gelieerde en/of bevriende partijen middels het achteraf goedkeuren van aanbestedingen

en het niet goed vaststellen van de prestatieleveringen.

Ten aanzien van dit risico hebben wij de volgende specifieke werkzaamheden uitgevoerd:

- Gesproken met de ambtelijke organisatie over signalen, uitkomsten uit onderzoeken en de impact daarvan op de organisatie alsmede ten aanzien van onderzoeken, inclusief een mogelijk opvolgingsplan. De ambtelijke organisatie wacht voor verdere acties de uitkomsten van het extern onderzoek af.
- Gegevensgerichte controlwerkzaamheden op de genoemde vastgoed-transacties en hierbij vastgesteld dat zichtbaar aan de interne kaders is voldaan.
- Op basis van een risico-gerichte analyse op de beschikbare informatie hebben wij deelwaarnemingen (aanbesteding, prestatielevering) uitgevoerd op de:
 - analyse op datering opdrachtverstrekking en datering factuur;
 - analyse op nevenfuncties bij relevante procuratiehouders en/of de afdeling inkoop.

Naar aanleiding van deze verrichte werkzaamheden hebben wij geen bevindingen geconstateerd. Na afronding van het externe onderzoek ronden wij tevens de daaraan gerelateerde werkzaamheden af op het aanvullende frauderisico.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving**
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Fraude en wet- en regelgeving (2/5)

Aanwijzingen van vermoeden van fraude is in onderzoek door een externe partij. Er zijn geen andere mogelijke gevallen van niet-naleving van wet- en regelgeving onder onze aandacht gekomen.

Verantwoordelijkheden van het college en de raad

De primaire [verantwoordelijkheid](#) voor het voorkomen en opsporen van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving berust bij degenen die belast zijn met governance van de gemeente (de gemeenteraad) en het college. Vanuit PwC hebben we een [blog](#) gepubliceerd die ingaat op de rol van de raad bij het voorkomen van fraude en corruptie. Deze blog belicht de verantwoordelijkheden van de organisatie en hoe u deze kunt aanpakken.

Als uw accountant is het [onze verantwoordelijkheid](#) om onze controle te plannen en uit te voeren om redelijke zekerheid te krijgen dat de jaarrekening als geheel geen materiële onjuistheden bevat, of die nu worden veroorzaakt door fraude of door fouten, rekening houdend met het toepasselijke wettelijke en regelgevende kader. Door de inherente beperkingen van een controle is het risico onvermijdelijk dat sommige materiële onjuistheden in de jaarrekening onopgemerkt blijven.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving**
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Fraude en wet- en regelgeving (3/5)

Opvolging en implementatie uitkomsten rekenkameronderzoek ambtelijke integriteit cruciaal

Uit het rekenkameronderzoek ambtelijke integriteit komt naar voren dat de aandacht voor integriteit is toegenomen, dat de gemeente beschikt over een integriteitsbeleid en dat er een proces is ingericht voor het melden van vermoedelijke intergriteitsschendingen. Het proces kent tekortkomingen en de inrichting van het proces en de wijze waarop het in de praktijk wordt uitgevoerd maken het proces voor melders en betrokkenen complex. Het college heeft de conclusies en aanbevelingen omarmt en verwerkt in het jaarplan ambtelijke integriteit 2024. De termijn van opvolging varieert in een half tot anderhalf jaar.

Vanuit onze verantwoordelijkheid voor de jaarrekeningcontrole zien wij het opvolgen van het rekenkameronderzoek als cruciaal om het integriteits- en het fraudebeleid te verstevigen en te verankeren. Een van de belangrijke verbeterpunten is ons inziens het uitwerken van de definitie van integriteit (inclusief fraude), zodat voor iedereen helder is wanneer sprake is van een integriteitsschending of ongewenst gedrag. Daarnaast hechten wij zeer aan het realiseren van concrete procedures met een beperkt aantal (van de lijn onafhankelijke) meldplekken, zodat **alle** meldingen daadwerkelijk worden geregistreerd, op het juiste niveau in afweging worden genomen en 'gelijkwaardig' worden behandeld.

Meldingen van integriteit komen veelal binnen bij de integriteitscoördinatoren van een cluster. Het is aan de coördinator zelf om af te wegen of een melding (collegiaal) in het meldingenoverleg wordt besproken of überhaupt in behandeling wordt genomen. Het is belangrijk dat alle meldingen via een vast afwegingskader met voldoende scope (diepgang en breedte) in behandeling worden genomen (zie de volgende slide). Wij adviseren om het meldingenoverleg een belangrijke rol te geven zodat besluitvorming meer gedragen, gezamenlijk en uniform gaat plaatsvinden.

Daarnaast komen meldingen ook bij andere medewerkers of collegeleden binnen. Het is niet vanzelfsprekend dat deze meldingen worden gedeeld met de integriteitscoördinator. Ons inziens moet dit een verplichting worden. De interne processen en procedures moeten hiertoe worden ingericht en gecommuniceerd, zodat de verantwoordelijkheden per rol en functie duidelijk zijn en alle meldingen door een integriteitscoördinator worden geregistreerd en opgepakt. Tot slot moet ook aandacht geschonken worden aan de volledige registratie en opvolging van meldingen (bij de organisatie dan wel bij het college) inzake misbruik en oneigenlijk gebruik en fraude bij leveranciers. Denk hierbij aan signalen over fraudes met betrekking tot subsidies, vergunningen, uitkeringen en bij (zorg)aanbieders.

Uit het cultuuronderzoek van de rekenkamer komt naar voren dat leidinggevend niet voor integriteitsmeldingen open lijken te staan. Daarbij wordt onvoldoende veiligheid ervaren door onder andere (potentiele) melders. De rekenkamer concludeert dat de interne cultuur niet uitnodigt tot melden. Ook uit krantenartikelen komen signalen naar voren dat meldingen niet goed 'landen' in de organisatie en melders zich niet gehoord voelen. Wij adviseren om met de organisatie serieus aan de slag te gaan om de gewenste integriteitscultuur te realiseren en daarbij aandacht te schenken aan de soft controls rondom integriteit, zoals bijvoorbeeld zijn opgenomen in NBA handreiking 1148 (zie kader op volgende slide).

Uit het onderzoek komt tevens naar voren dat het casusoverstijgend leren van integriteitsmeldingen nog geen onderdeel is van de cultuur. Het is belangrijk om de rode draden en/of uitkomsten van onderzoeken gemeentebreed te beschouwen om ook mogelijke impact en leerpunten in de interne beheersing te signaleren. De concerndirectie moet hierbij ons inziens de lead pakken.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Fraude en wet- en regelgeving (4/5)

Opvolging en implementatie uitkomsten rekenkameronderzoek ambtelijke integriteit cruciaal

Een aanbeveling uit het onderzoek is om een afwegingskader op te stellen voor het uitvoeren van (vervolg)onderzoeken. Wij adviseren om in dit afwegingskader de volgende elementen mee te nemen:

- Bepaal de scope en diepgang van een onderzoek inclusief vastlegging daarvan. Aan de ene kant gaat het hierbij om het duidelijk krijgen van de feiten gericht op de melding en aan de andere kant de mogelijk bredere impact van de melding en het signaleren van rode vlaggen. Het is noodzakelijk dat er kritischer wordt gekeken naar mogelijke rode vlaggen die duiden op een patroon in plaats van een incident. Dit vereist vervolgens breder onderzoek in plaats van een onderzoek alleen gericht op de specifieke melding.
- De keuze voor een intern of extern onderzoek gerelateerd aan de complexiteit en het mogelijk belang en de omvang. Ons advies is om hierbij geen onderzoeken ‘in de lijn’ te beleggen, maar alleen bij integriteitscoördinatoren, het COE of extern.

Naast het ontwikkelen van een helder afwegingskader hebben wij mede op basis van onze ervaringen en gesprekken in de organisatie nog aanvullend de volgende opmerkingen:

- Het is ten behoeve van de uniformiteit en kwaliteit van de onderzoeken aan te raden om voor het uitvoeren van de (voor)onderzoeken en de dossiervorming daarvan een handboek op te stellen. Denk hierbij aan de in te zetten onderzoeksaanpak, -methoden en -technieken en middelen, uitwerking van de toetsingscriteria, het verkrijgen en toetsen van bewijsmateriaal, de controleerbare vastlegging daarvan in een dossier en mogelijke kwaliteitsmaatregelen zoals een peerreview.

- Het is belangrijk om ook in de integriteitskolom en bij COE de genoemde cultuuraspecten rondom het onderzoeken van integriteitsmeldingen bespreekbaar te maken. Zij hebben immers een belangrijke advies- én voorbeeldrol.
- Bij het uitbrengen van een *side letter* moet ook aandacht gegeven worden aan of en hoe de aanbevelingen organisatiebreed worden geïmplementeerd en vervolgens het vaststellen van de opvolging daarvan (een *side letter* is een brief die binnen Gemeente Rotterdam wordt gebruikt om gemeentebrede aanbevelingen uit een intern onderzoek van de centrale onderzoeks-eenheid te delen).

Relevante soft controls in relatie tot integriteit:

- Helderheid:** Managers en medewerkers weten wat er van hen wordt verwacht en hebben te maken met duidelijke normen die overeenkomen met de missie en verantwoordelijkheden van de organisatie.
- Voorbeeldgedrag:** Goed voorbeeld doet goed volgen!
- Betrokkenheid:** Enthousiasmeert de organisatie managers en medewerkers voor de gewenste ethiek en integriteit/houding?
- Uitvoerbaarheid:** Worden managers en medewerkers voldoende ondersteund?
- Transparantie:** Is het gedrag van managers zichtbaar binnen de organisatie?
- Bespreekbaarheid:** Zijn dilemma's bespreekbaar? Waar niet gesproken wordt over grijze gebieden, dreigt de doofpot!
- Aanspreekbaarheid:** Zijn medewerkers en managers aanspreekbaar op hun gedrag? Is er ruimte om kritiek te uiten?
- Handhaving:** Worden bewuste fouten en integriteitsinbreuken helder en gelijk bestraft en integer gedrag van managers en medewerkers zichtbaar gewaardeerd?

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Ruimtelijk domein
- Sociaal domein
- Overige domeinen
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving**
- Update interne beheersing
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Fraude en wet- en regelgeving (5/5)

Actualisatie Bibob-beleid in 2024 & Filantropie

Naar aanleiding van de krantenberichten in de Volkskrant van 3 juni 2023 en NRC van 16 juli 2023 en de raadsvragen van 19 juli 2023 en de wet NOCLAR (inzake het voldoen aan wet en regelgeving) hebben wij het Bibob-beleid van Gemeente Rotterdam beoordeeld en de (benodigde) *checks and balances* inzake filantropie bespreekbaar gemaakt.

In februari 2024 is het Bibob-beleid geactualiseerd

In de krantenartikelen wordt het Bibob-beleid van Gemeente Rotterdam genoemd. De wet Bibob staat voor ‘Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur’. Het belangrijkste doel van de van de wet is om te voorkomen dat Gemeente Rotterdam ongewild meewerkt aan criminele activiteiten en tegelijkertijd de positie van ondernemers die eerlijk handelen te beschermen.

Het Bibob beleid van Gemeente Rotterdam is geactualiseerd in het najaar van 2023 en door de gemeenteraad in het voorjaar 2024 vastgesteld.

Wij zijn mening dat het geactualiseerde beleid duidelijke kaders geeft wanneer een Bibob-onderzoek moet worden ingesteld. Belangrijke verbeteringen in het nieuwe beleid zijn dat bij verkoop van vastgoed altijd minimaal eigen onderzoek verricht zal worden (ongeacht de koper) tenzij naar de partij in de afgelopen vijf jaar een Bibob-onderzoek is verricht door Gemeente Rotterdam waaruit geen gevaar is gebleken en de situatie ten opzichte van dat onderzoek ongewijzigd is. Daarnaast wordt in het beleid de expliciete mogelijkheid geboden om bij signalen die op een risico wijzen een onderzoek in te stellen.

Voor de implementatie van het nieuwe Bibob-beleid is het belangrijk dat de *governance* rondom het nieuwe beleid wordt ingericht. Het nieuwe Bibob-beleid gaat namelijk uit van een concernbrede aanpak waarin samenwerking tussen de clusters belangrijk is, bijvoorbeeld bij het opvolgen van de uitkomsten van een Bibob-advies in de brede context en afweging (dus voor alle clusters).

Filantropie en de schijn van belangenverstengeling

Met de organisatie zijn wij het gesprek aangegaan over de kaders inzake filantropie. We vinden het belangrijk dat de gemeente inzicht heeft in de diverse transacties van en met filantropen/filantropische organisaties, die de gemeente of het gemeentebestuur kunnen raken en voorkomt dat een schijn van belangenverstengeling kan ontstaan. Dit laatste ontstaat bijvoorbeeld door uitzonderingen op procedures toe te staan. Het is daarom goed dat het nieuwe Bibob-beleid geen uitzondering kent voor filantropie. Het voorkomen van de schijn van belangenverstengeling is overigens ook van belang voor de (reputatie van de) filantroop.

De gemeente heeft nog geen volledige inzicht in alle transacties en is dit op dit moment in kaart aan het brengen. Ook zijn er nog geen specifieke procedures formeel ingericht. Wel zien we dat bij diverse transacties vanuit concerncontrol kritische opmerkingen zijn geplaatst en zijn meegewogen bij de besluitvorming. Wij adviseren om de *checks and ballances* te versterken door bij alle transacties van en met een ‘filantroop’ een onafhankelijke kritische beoordeling te laten plaatsvinden op nut, noodzaak en schijn.

	Aanbiedingsbrief
	Onze kernboodschappen
	Onze conclusies
	Uitkomsten controle 2023
	Ruimtelijk domein
	Sociaal domein
	Overige domeinen
	Rechtmatigheidsverantwoording
	Schattingen
	Fraude en wet- en regelgeving
	Update interne beheersing
	Financiële positie
	Jaarverslag
	Speerpunten
	Vooruitblik
	Onze samenwerking
	Bijlagen

Update interne beheersing

Geen nieuwe significante tekortkomingen geïdentificeerd in de interne beheersing

Geen nieuwe significante tekortkomingen in de interne beheersing

In onze *board letter* 2023, zoals gerapporteerd aan het college, hebben wij ons beeld gegeven van de interne beheersing van Gemeente Rotterdam. Naar aanleiding van de jaarrekeningcontrole hebben wij geen nieuwe belangrijke aandachtspunten in de interne beheersing geconstateerd. Wel delen wij in deze paragraaf onze toelichting ten aanzien van specifieke dossiers inclusief de beheersing en opvolging daarbij.

Implementatie GREAT uitgesteld naar 1 januari 2025

Zoals gecommuniceerd in de raadsbrief van 5 december 2023 is de migratie naar de Oracle Cloud applicatie van 1 januari 2024 uitgesteld naar 1 januari 2025. Afgelopen periode hebben wij gesprekken gehad met de projectmanager over de status van het project GREAT. De komende periode gaan de verschillende testfasen van start met als doel de go-live vanaf 1 januari 2025 te behalen. Om tijdig inzicht te hebben in de mogelijkheden en eventuele beperkingen hebben wij met het projectteam en Financial Audit besproken om in de testperiode mee te kijken naar de ingerichte rollen en functiescheiding. Daarnaast zullen wij ook kijken naar de wijze waarop geautomatiseerde controls zijn geconfigureerd. In de *board letter* 2024 zullen wij verder ingaan op de beheersing en inrichting van GREAT.

Betrouwbaarheid migratie Sorga en Bestelmodule vastgesteld

Binnen het cluster Maatschappelijke Ontwikkeling is de applicatie Socrates vervangen door de Bestelmodule en Sorga vanaf 19 april 2023. De eerste migratie is niet succesvol verlopen waardoor de voorzieningen (zorgproduct-groepen) niet volledig zijn overgezet, waardoor de gegevens in de bestel- en facturatiemodule mogelijk niet volledig zouden zijn. Hierdoor is een restmigratie nodig geweest.

Het gehele migratieproces is onvoldoende gedocumenteerd en er zijn onvoldoende voorafgaande analyses uitgevoerd voor de go-live. Hierdoor heeft de Financial Audit-afdeling van Gemeente Rotterdam aanvullende analyses uitgevoerd om vast te stellen of de data volledig en juist is overgezet naar Sorga en de Bestelmodule. Vervolgens hebben wij vanuit de jaarrekeningcontrole detailwerkzaamheden uitgevoerd om de restmigratie te beoordelen en adviezen gegeven hoe deze analyses te documenteren. Op basis hiervan hebben wij voldoende zekerheid verkregen over de juistheid en volledigheid van de migratie.

Wij adviseren in de toekomst bij implementatie van nieuwe applicaties of migratie van data binnen een cluster een migratieplan op te stellen die helpt bij het identificeren en beheren van risico's die kunnen optreden tijdens het migratieproces. Een migratieplan zorgt ervoor dat de gegevensintegriteit behouden blijft tijdens het migratieproces. Het bevat stappen om ervoor te zorgen dat alle gegevens juist en volledig worden overgezet naar de nieuwe applicatie en dat er geen gegevensverlies of corruptie optreedt. Daarnaast is het van belang een controledossier op te stellen op basis waarvan wij ook voor de jaarrekeningcontrole kunnen vaststellen dat de migratie betrouwbaar is verlopen.

Geen nieuwe bevindingen ten aanzien van uw IT-omgeving

Wij zijn op grond van artikel 2:393 lid 4 van het Burgerlijk Wetboek ('BW') verplicht melding te maken van onze bevindingen met betrekking tot de betrouwbaarheid en continuïteit van uw geautomatiseerde gegevensverwerking. Onze werkzaamheden richten zich op de algemene IT-beheersmaatregelen rondom de systemen Oracle EBS, ADP, ONS en GOUW. Wij hebben geen nieuwe bevindingen naar aanleiding van deze werkzaamheden.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- **Financiële positie**
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Financiële positie

In dit hoofdstuk beschrijven we wat ons is opgevallen in relatie tot de financiële positie.

04

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- **Financiële positie**
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Financiële positie (1/3)

De kengetallen laten een lichte dalende trend zien

Uit de analyse van de kengetallen op basis van de jaarrekening 2023 blijkt een beperkte afname, echter voor de meerjarenpositie is de verwachting dat het structurele evenwicht en daarmee de financiële positie van Rotterdam onder druk komt te staan. De komende jaren (2024 tot en met 2027) moet een organisatieopgave van €150 miljoen en de bestuurlijke opdracht zorg (te behalen impact nog uit te werken in het ‘Rotterdams Zorgakkoord’) worden gerealiseerd. Het een en ander moet in de voorjaarsnota 2024 concreter vorm krijgen. In de *board letter* zijn wij reeds ingegaan op de gewenste mate van concreetheid van de taakstelling.

Het resultaat voor mutaties reserves is in de jaarrekening 2023 €162 miljoen negatief waar €243 miljoen negatief is begroot. Dit operationele resultaat is dus minder negatief dan begroot. Echter, na mutaties van de reserves is het resultaat 2023 €41 miljoen negatief waar een nihil saldo werd verwacht bij de begroting na wijziging. Belangrijke oorzaken ten opzichte van de begroting na wijzigingen 2023 zijn toegelicht door het college in de paragraaf financieel beeld 2023.

De solvabiliteit van Gemeente Rotterdam in 2023 is 58% en laat een afname zien ten opzichte van 2022 van 6% door de inzet van reserves en het negatieve resultaat. De Rotterdamse solvabiliteit is hoog vergeleken met het landelijke gemiddelde door de omvang van de bestemmingsreserves. Het is van belang om de solvabiliteit ook in verhouding te zien met de weerstandratio en de inschatting van de risico’s en de uitdagingen in de meerjarenbegroting.

In 2023 is de gemeente voor de financiering meer afhankelijk geworden van externe financieringsbronnen, dat uit zich in de nettoschuldquote (gecorrigeerd). Deze waarde ligt nog ruim onder het landelijk gemiddelde.

De structurele exploitatieruimte met een saldo van -0,4% laat zien dat de structurele lasten niet volledig door structurele baten worden gedekt. Als toelichting in de jaarrekening is hierbij benoemd dat de genomen maatregelen bij de voorjaarsnota 2023 met betrekking tot de bestuursopdracht zorg in latere jaren structureel effect gaan hebben. In de voorjaarsnota 2024 wordt een nadere uitwerking verwacht, waarbij de analyse van de stijgende lasten van de jeugdzorg betrokken moet worden. Hierbij is het structurele evenwicht een belangrijke ijkpunt. Op basis van het jaarresultaat en de maatschappelijke opgaven waarvoor de gemeente staat, is de beheersing van de financiële positie van Gemeente Rotterdam meerjarig een grote uitdaging.

Kengetallen	Gemeente Rotterdam		Landelijk**	
	2023	2022	2023*	2022
Weerbaarheid				
Solvabiliteit	58%	64%	30%	31%
Grondexploitaties	-3,0%	-3,0%	7%	9%
Structurele exploitatieruimte	-0,4%	1,7%	0,2%	1%
Wendbaarheid				
Nettoschuldquote	22%	12%	74%	73%
Nettoschuldquote gecorrigeerd	20%	10%	68%	67%
Belastingcapaciteit	101%	101%	105%	105%

* Op basis van de begroting 2022.
** Bron: <https://findo.nl/jive>

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Financiële positie

- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Financiële positie (2/3)

Inschatting benodigde weerstandscapaciteit 2023 blijft in lijn met 2022, beschikbare weerstandscapaciteit neemt af door afname reserves

Op basis van het coalitieakkoord wordt voor de ratio van het weerstandsvermogen (beschikbaar/benodigd) gestreefd naar een waarde van tenminste 1,0 in alle jaren van de meerjarenbegroting. Hierbij wordt het integrale cijfer (de algemene dienst plus het grondbedrijf) als uitgangspunt genomen. De ratio wordt als matig beoordeeld bij een waarde tussen 0 en 1, als voldoende bij een waarde tussen 1 en 1,5 en als uitstekend bij een waarde groter dan 1,5.

Voor 2023 komt de ratio uit op 0,63 (2022: 1,51) en komt hiermee onder de streefwaarde. De belangrijkste oorzaak is de lagere beschikbare weerstandscapaciteit door de afname van de algemene reserve door het negatieve rekeningresultaat. Op basis van de analyse en weging van de risico is de benodigde weerstandscapaciteit gelijk gebleven ten opzichte van 2022 op €182 miljoen. Ter referentie hebben wij in de tabel van de ontwikkeling van het weerstandsvermogen het totaal van de bestemmingsreserves opgenomen.

De risico's ten aanzien van grondexploitaties zijn voor €88 miljoen meegenomen buiten het risicomodel, samen met de risico's ten aanzien van leningen en garanties voor €7,9 miljoen. Het overige deel van de benodigde weerstandscapaciteit is bepaald op basis van het risicoinventarisatiemodel waarbij als belangrijkste risico's inkomensregeling BUIG, gemeentefonds en tweedelijns WMO zijn meegenomen. In de paragraaf weerstandsvermogen is een toelichting is opgenomen voor deze risico's.

Ontwikkeling van het weerstandsvermogen

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023

Financiële positie

- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Financiële positie (3/3)

Het resultaat wordt beïnvloed door hogere lasten grondexploitaties en sociaal domein

Realisatie van begroting laat een grillig verloop zien

De grafiek hiernaast laat het verschil zien tussen het begrote en gerealiseerde totaal aan lasten exclusief reserves. Wij hebben het totaal aan lasten opgenomen in plaats van het resultaat om het effect van grote incidentele baten te normaliseren.

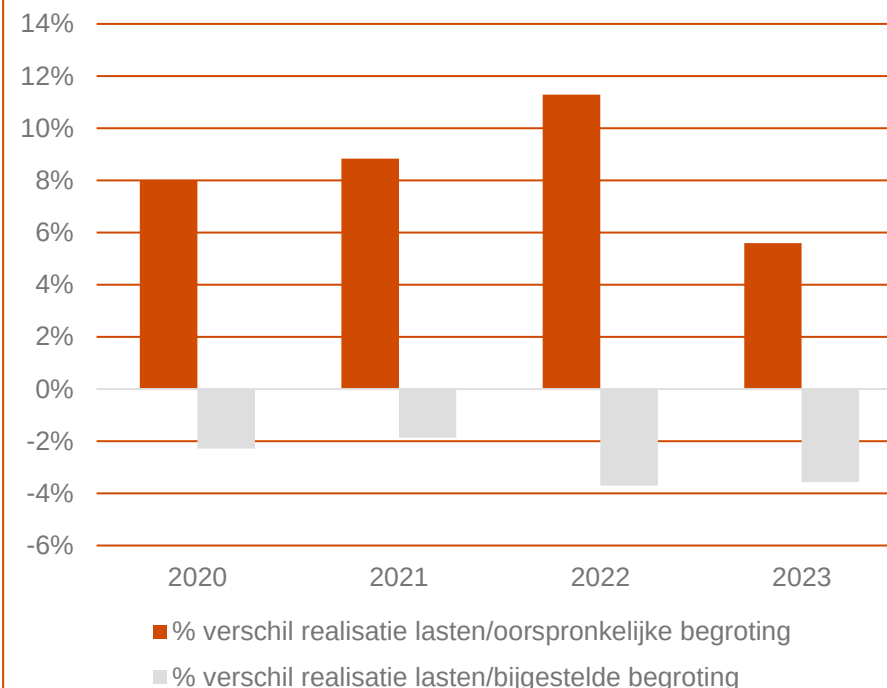
De trend dat Gemeente Rotterdam consistent minder lasten initieel begroot dan er worden gerealiseerd blijft zichtbaar, maar is in 2023 kleiner geworden. Bij de herziene begroting is de gemeente beter in staat om eerdere schattings-onzekerheden te ramen en invulling te geven aan ontwikkelingen in taken. De herziene begroting laat in tegenstelling tot de begroting een hogere inschatting van de lasten zien dan daadwerkelijk wordt gerealiseerd. Dit verschil is in 2023 vergelijkbaar met 2022. De fluctuatie van de lasten ten opzichte van de bijgestelde begroting bestaan op hoofdlijn uit:

- hogere lasten door hogere voorziening grondexploitatie €22,5 miljoen;
- lagere lasten WMO €22,9 miljoen;
- hogere lasten Jeugdhulp 70,7 miljoen (inclusief GRJR door nieuwe verrekensystematiek €18,1 miljoen);
- hogere lasten door vormen voorziening VPB brandstofpunten €26,6 miljoen.

We adviseren het college om kritisch te kijken naar het voorspellend vermogen, inclusief de mate van beïnvloedbaarheid van verschillende onderdelen, doordat bijvoorbeeld incidentele uitkeringen, bijdragen en taken worden overgedragen.

Gezien de afwijking in de initiële begroting adviseren wij om voor het deel dat nog niet kan worden geraamd de verschillen tussen initiële begroting en realisatie in kaart te brengen.

Voorspellend vermogen van Gemeente Rotterdam

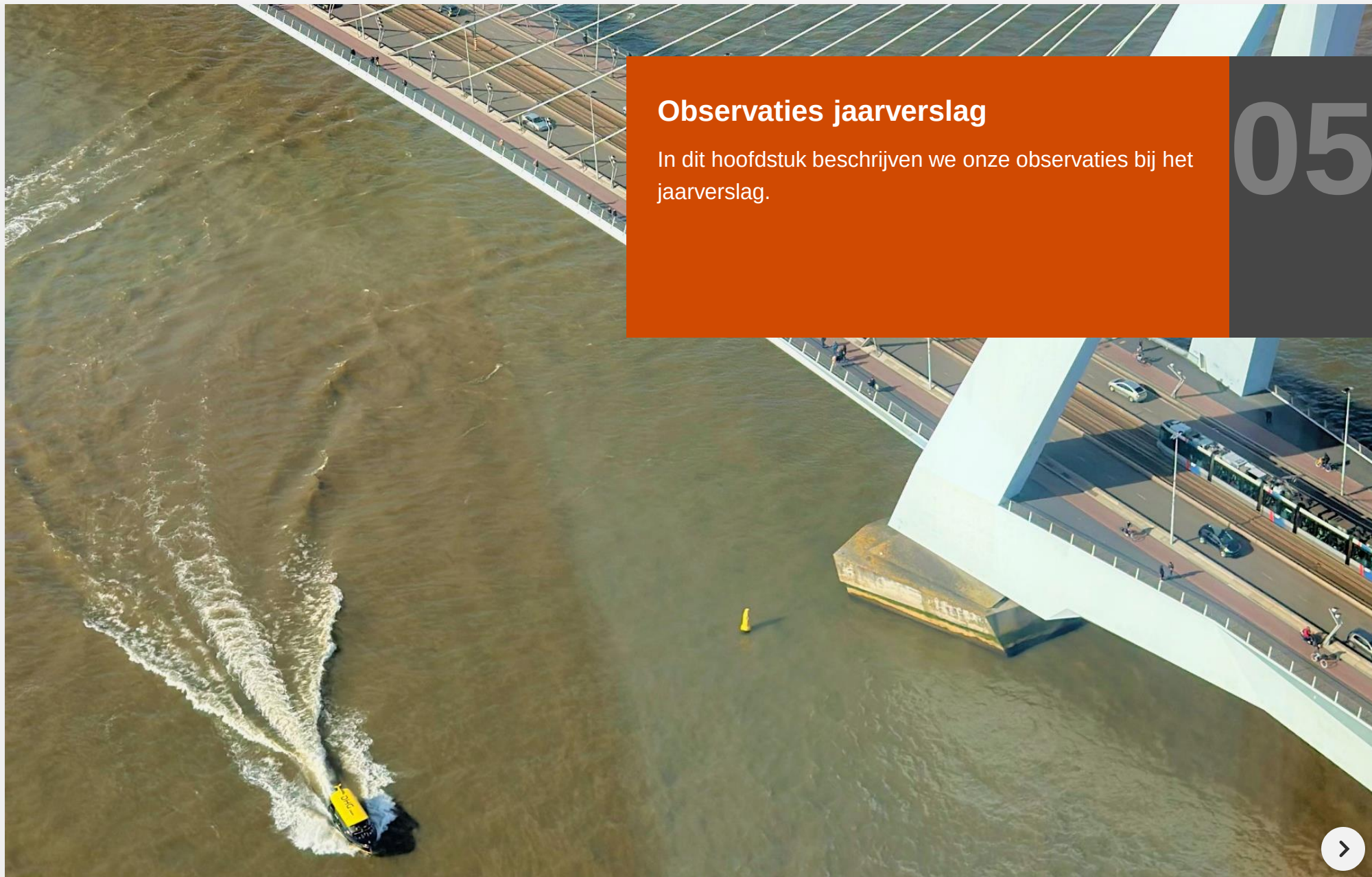
Het inzichtelijk maken van incidentele onderdelen in samenhang met de mate van beïnvloedbaarheid en realisatie van de investeringsopgave kan hierbij een startpunt zijn. Hoe dichterbij de realisatie de initiële begroting ligt, hoe sterker de meerjarenbegroting is.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag**
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Observaties jaarverslag

In dit hoofdstuk beschrijven we onze observaties bij het jaarverslag.

05

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag**
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Observaties jaarverslag (1/2)

Het jaarverslag voldoet aan de formele inzichtsvereisten; kwaliteit kan toenemen door meer duiding te geven aan ontwikkelingen en effecten voor Rotterdam

De jaarrekening en het jaarverslag zijn verenigbaar, daarnaast voldoet het jaarverslag aan de vereisten van het BBV

Wij hebben vastgesteld, op grond van de verkregen informatie in onze controle, dat de jaarrekening en het jaarverslag verenigbaar zijn. In het BBV zijn diverse eisen opgenomen voor de vorm en inhoud van het jaarverslag. Wij hebben vastgesteld dat uw jaarverslag voldoet aan het BBV.

Informatiewaarde van het jaarverslag is toegenomen, verbeteringen blijven mogelijk

Het jaarverslag kent door de websiteopbouw een overzichtelijke indeling en de mogelijkheid om ‘door te klikken’ naar meer details indien gewenst. De website bevat ook een infographic die op hoofdlijn een duidelijk beeld schetst van de belangrijkste ontwikkelingen per programma. Ten opzichte van voorgaand jaar is de kwaliteit van de (financiële) verschillenanalyse per programma onderdeel toegenomen. De koppeling met effect op het beleid kan hierin nog wel nadrukkelijker terugkomen.

Verbetering kan worden behaald in de onderdelen ‘Wat hebben we bereikt’ en ‘Wat hebben we gedaan’; in deze onderdelen komt een herhaling van de doelstellingen en beschreven activiteiten (op soms een zeer gedetailleerd niveau) terug. Hierdoor mist er duiding over wat is bereikt op weg naar de doelstellingen per programma, ook omdat in de bestuurlijke hoofdlijnen de voortgang per programma wordt herhaald en een samenvattende reflectie van het college op de realisatie en ontwikkelingen ontbreekt. De financiële hoofdlijnen zijn beperkt uitgewerkt en de analyses zijn door de jaarstukken heen niet consistent voor of na mutatie reserves of allebei.

Met uitzondering van de collegetargets is het voor de raad daardoor lastig om de controlerende taak uit te voeren.

De informatiewaarde van het jaarverslag kan toenemen door een totaalanalyse op het resultaat uit te werken met hierin een analyse van de financiële effecten voor en na mutaties reserves. In het jaarverslag is een grote mate van verscheidenheid aan diepgang (grote en kleine mate van detail) zichtbaar en door de analyse op totaalniveau kan de grote lijn worden geschetst en worden doorgetrokken naar een samenvattende analyse per programma (die nu ontbreekt).

Verbetering P&C producten krijgen verder vorm bij de begroting van 2025

Op basis van de evaluatie van de P&C producten tussen ambtelijke organisatie en raad wordt gewerkt aan het beleidsmatiger maken van de begroting.

De website www.watdoetdegemeenterotterdam.nl wordt opnieuw gebouwd en het is het doel dat deze bij de begroting 2025 in gebruik wordt genomen. Het is van belang dat de beleidsdoelstellingen concreet worden geformuleerd (resultaat of effect), de belangrijkste activiteiten worden gedefinieerd met daarbij indicatoren om de de voortgang (output) en de realisatie (resultaat) te kunnen monitoren. Het is daarbij aan te raden om de interne sturing hierop in te richten (op meer detail) die ‘opgerold’ kan worden naar een hoger aggregatie niveau voor het college en de P&C stukken voor de raad.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- **Jaarverslag**
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Observaties jaarverslag (2/2)

De kwaliteit van de paragrafen is van voldoende niveau

De kwaliteit van uw paragrafen is voldoende

Wij hebben vastgesteld dat alle verplichte informatie in de paragrafen is opgenomen. Daarnaast hebben wij de informatiewaarde van de paragrafen beoordeeld. Deze geven veel informatie over de realisatie ten opzichte van de uitgangspunten van het beleid. Daarnaast zijn paragrafen opgesteld over specifieke onderwerpen.

De paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing' geeft voldoende inzicht in het vermogen om risico's financieel op te vangen

Naast het onderwerp fraude hebben wij in onze controleverklaring ook gerapporteerd over de financiële positie van Gemeente Rotterdam. Wij hebben kennis genomen van de informatie in de paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing' over de financiële kengetallen en de financiële risico's om de benodigde weerstandscapaciteit te bepalen. Het jaarverslag geeft slechts beperkt inzicht in de opbouw van de financiële risico's voor de benodigde weerstandscapaciteit. In de jaarrekening 2023 is een toelichting opgenomen over de belangrijkste vijf risico's. Uit de paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing' blijkt dat Gemeente Rotterdam voldoende vermogen heeft om de risico's vanuit de bedrijfsvoering financieel op te vangen.

Uw paragraaf 'Bedrijfsvoering' geeft voldoende inzicht in het fraude-preventieprogramma van Gemeente Rotterdam; te actualiseren bij afronding onderzoek SO

In onze controleverklaring gaan wij rapporteren over de risico-inschatting, onze verrichte werkzaamheden en materiële bevindingen ten aanzien van fraude. Daarbij hebben we ook aandacht besteed aan de toelichtingen die Gemeente Rotterdam heeft opgenomen in de paragraaf 'Bedrijfsvoering'.

De toelichting in deze paragraaf zal aangevuld dienen te worden bij de afronding van het externe onderzoek SO en het verwerken van mogelijke uitkomsten hiervan, inclusief de impact op Gemeente Rotterdam.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten**
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Speerpunten

In dit hoofdstuk werken we het speerpunt inzake de onderbouwing van vastgoedtransacties uit zoals opgenomen in het controleplan.

06

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten**
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Speerpunt vastgoedtransacties

Uitwerking speerpunt vastgoedtransacties

In de *board letter* hebben wij reeds gerapporteerd over de speerpunten met betrekking tot de reserves en de informatievoorziening op de ombuigings-taakstelling in de P&C-documenten. In deze paragraaf werken wij het speerpunt inzake vastgoedtransacties uit. Het speerpunt is als volgt geformuleerd: door middel van (aanvullende) deelwaarnemingen vaststellen dat bij grond- en vastgoedverkoop wordt voldaan aan de gestelde kaders en dat de aanbeveling uit het FA-rapport 2022 is opgevolgd.

Bepaling scope en transacties

Met een deelwaarneming op vastgoed- en grondtransacties in 2023 hebben wij vastgesteld dat bij grond- en vastgoedverkoop wordt voldaan aan de gestelde kaders.

Daarnaast hebben wij voor alle grond- en vastgoedverkoop vanaf 2012 geanalyseerd of sprake is geweest van transacties met filantropische instellingen. Op basis van deze analyse zijn op acht transacties met filantropische instellingen nadere werkzaamheden verricht.

Uitgevoerde werkzaamheden per transactie

Per geselecteerde transactie hebben wij:

- vastgesteld of conform de intern geldende procedures achterliggende taxatierapport(en) aanwezig zijn;
- vastgesteld of de transactieprijs in overeenstemming is met taxatierapport(en);
- een aansluiting gemaakt met de akte van levering;
- vastgesteld of Bibob-procedures zijn gevolgd (zie onze reflectie op [het Bibob beleid](#)).

Geen bevindingen in transacties 2023

Wij hebben acht grondverkoop en zes vastgoedverkoop in 2023 gecontroleerd. Deze transacties zijn, op één transactie na, allemaal op basis van een veiling tot stand gekomen. Eén vastgoedtransactie heeft onderhands plaatsgevonden en hiervoor zijn twee externe taxatierapporten aanwezig. Voor alle gecontro-leerde transacties lag de overeengekomen prijs boven de taxatiewaarde. Voor alle veertien transacties is er akkoord van de afdeling Veiligheid inzake de Bibob-procedure of is een procedure uitgevoerd binnen de termijn van vijf jaar (conform de kaders van Rotterdam).

Transacties met filantropische instellingen vanaf 2012

Van de acht transacties in scope hebben wij vastgesteld dat er per transactie twee taxatierapporten aanwezig zijn conform de procedures. Wij hebben beoordeeld of de overeengekomen prijs in lijn is met de taxatierapporten en de akte van leveringen. Voor zeven transacties was de overeengekomen prijs gelijk of hoger dan de taxatiewaarde. Voor één transactie ligt de overeen-gekomen prijs lager dan de taxatiewaarde, door een korting die past binnen de bandbreedtes van het interne beleid. Deze specifieke transactie is ook met een raadsvoorstel, met daarin opgenomen de taxatiewaarden en de overeen-gekomen prijs, goedgekeurd.

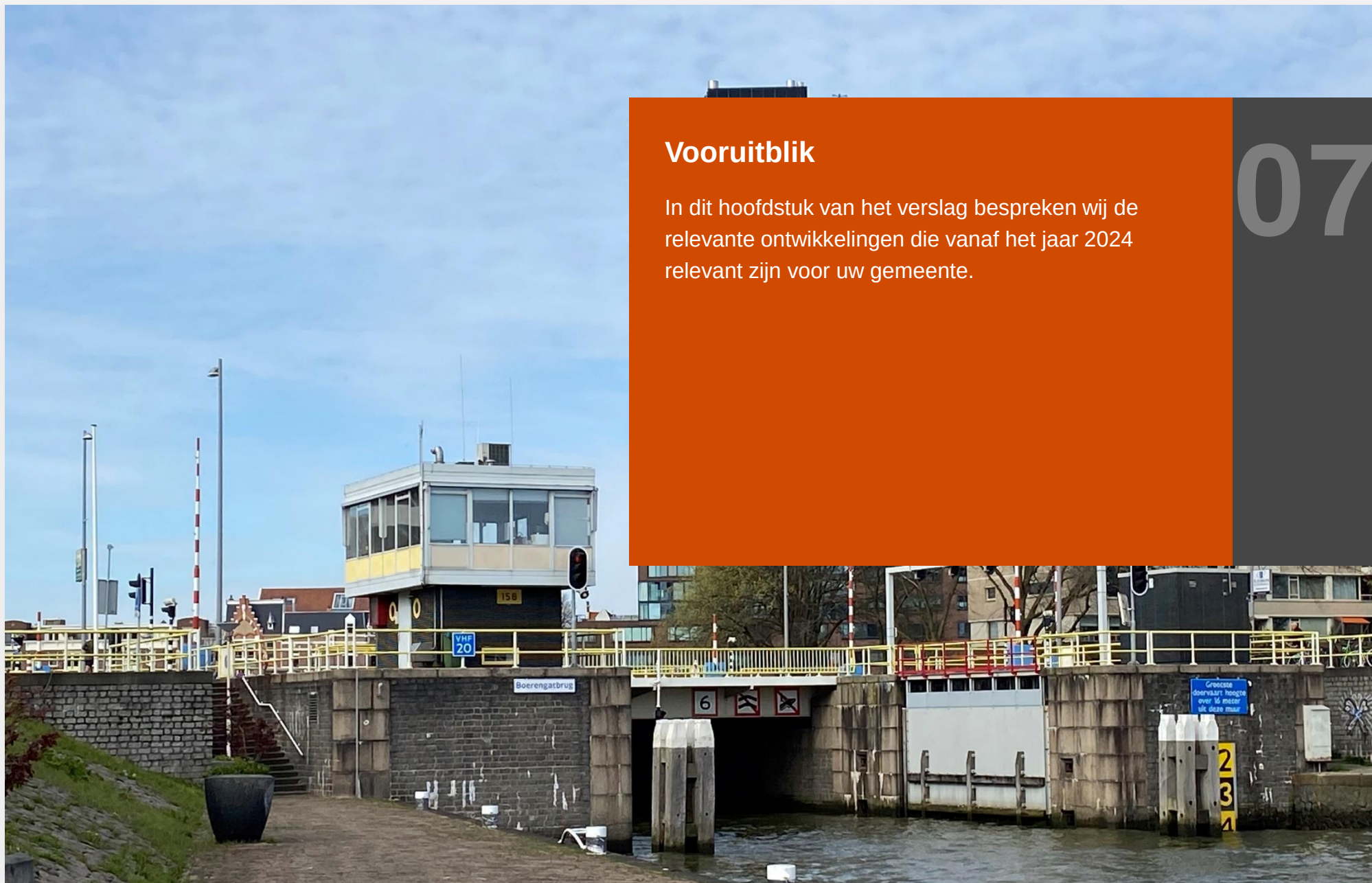
Tot slot hebben wij geverifieerd dat bij iedere transactie, conform de interne procedures, een zichtbaar akkoord aanwezig is van de afdeling Veiligheid inzake de uitkomsten van het Bibob-onderzoek of dat een procedure is uitgevoerd binnen de termijn van vijf jaar. De inhoudelijke beoordeling van het Bibob-onderzoek zelf valt buiten de scope van onze werkzaamheden..

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik**
 - Klimaat en duurzaamheid
 - Cybersecurity en AI
 - In gesprek met stakeholders
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Vooruitblik

In dit hoofdstuk van het verslag bespreken wij de relevante ontwikkelingen die vanaf het jaar 2024 relevant zijn voor uw gemeente.

07

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Klimaat en duurzaamheid**
- Cybersecurity en AI
- In gesprek met stakeholders
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Klimaat en duurzaamheid

Geïntegreerde sturing en verantwoording nodig

Rotterdam rapporteert op verschillende manieren over klimaat en duurzaamheid

Wij zien dat Gemeente Rotterdam al aanzienlijke inspanningen levert op het gebied van klimaat en duurzaamheid, zoals blijkt uit verschillende rapportages. Ook zien we dat de koppeling met de Sustainable Development Goals (SDG's) wordt gemaakt in het jaarverslag.

In deze rapportages wordt vaak veel tekst gebruikt zonder cijfermatige onderbouwing van doelstellingen. Een voorbeeld hiervan is het Klimaat Actieplan Rotterdam (KAR). Hoewel de voortgang van verschillende stappen en activiteiten wordt beschreven, is het niet altijd duidelijk of deze wel of niet in lijn zijn met de transitiepaden en of belangrijke mijlpalen zijn behaald. Daarnaast ligt de focus vaak voornamelijk op de milieuaspecten (E), terwijl er minder aandacht is voor Sociale (S) en Governance (G) aspecten in de centrale rapportage.

Om de doelstellingen concreter te maken, is het belangrijk om deze ook (financieel of inhoudelijk) te kwantificeren. Op deze manier kunnen de doelstellingen meetbaar worden gemaakt en kan er op gestuurd worden. Het gebruik van cijfers maakt het ook makkelijker voor de raad om gerichte keuzes te maken en hun kaderstellende en controlerende rol uit te kunnen oefenen.

Doordat er veel gebeurt binnen Gemeente Rotterdam op het gebied van klimaat en duurzaamheid en er verschillende rapportages zijn, is geïntegreerde sturing en verantwoording van groot belang, inclusief uitwerking van de te hanteren definities vanuit de SDG's.

Het is essentieel om klimaat en duurzaamheid verder te verankeren in de Planning & Control-cyclus (P&C-cyclus) van de gemeente. Daarbij is een uitgangspunt om de verschillende perspectieven van ESG, SDG's en brede welvaart vanuit de Rotterdamse strategie aan elkaar te verbinden en dubbelingen te voorkomen. Dit zorgt voor een systematische aanpak en maakt het mogelijk om verantwoording af te leggen over de behaalde resultaten.

De extreme weersomstandigheden zijn steeds vaker zichtbaar, zo ook voor Rotterdam. Ook zijn investeringen voor de gemeente ten behoeve van klimaatadaptatie steeds meer in beeld en geland in onderhoudsplannen. De klimaatgerelateerde risico's zijn in beeld. Echter, deze zijn nog niet vertaald naar een financieel risico. We adviseren we om ook deze risico's te gaan kwantificeren om een beter beeld te krijgen van de mogelijke impact.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Klimaat en duurzaamheid
- Cybersecurity en AI**
- In gesprek met stakeholders
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Cybersecurity, NIS2 en AI-wetgeving

Cybersecurity vraagt om bredere aandacht vanuit de organisatie.

Eerder in de eerste *board letter* hebben wij terugkoppeling gegeven over cybersecurity. Wij hebben begrepen dat er sindsdien geen significante (cyber)incidenten hebben plaatsgevonden met een eventuele impact op de controle. Echter, cybersecurity vraagt om bredere aandacht vanuit de organisatie. Wij adviseren cybersecurity een organisatiebrede aangelegenheid te maken en meer verantwoordelijkheid te beleggen bij de clusters. Door de concerndirectie is vanaf 14 februari een nieuwe Informatiebeveiligingsbeleid 2024/26 vastgesteld, waarin de verantwoordelijkheden voor cybersecurity zijn beschreven. Wij hebben begrepen dat er concernbreed voldoende aandacht wordt gegeven aan cybersecurity om de cyberweerbaarheid op gewenste niveau te behouden. Door de BCO/IIFO zijn oplossingen beschikbaar gesteld, zoals het IAM-platform en een voorziening om centrale logging/monitoring mogelijk te maken. Van deze voorzieningen wordt door de clusters op dit moment nog niet volledig gebruik van gemaakt.

Daarvoor willen we de verantwoordelijke systeemeigenaren van de clusters aanbevelen om het gebruik te maken van deze voorzieningen (Rolgebaseerde toegang(IAM) en Logging), zodat gemeentebreed de risico's voor toegangs-beveiliging en logging op een integrale wijze is geborgd. Ook in het kader van cybersecurity is het belangrijk meer bewustwording te creëren binnen de clusters. De juiste technologie is beschikbaar en de volgende stap is de implementatie binnen de clusters en het adequaat benutten van de middelen binnen de organisatie.

Zoals in het eerder rapport is benoemd is NIS2 een relevante ontwikkeling op het gebied van cybersecurity. Wij hebben begrepen dat Gemeente Rotterdam specifiek aandacht heeft voor NIS2. Zo heeft de gemeente een gapanalyse laten uitvoeren.

Wij adviseren om de aandachtspunten projectmatig op te pakken, inzicht te krijgen in de implementatie van informatiebeveiliging per cluster en een periodieke beoordeling uit te voeren op de status van de implementatie per cluster.

Belangrijke stap in richting verantwoord gebruik AI

Het Europees Parlement werkt aan regels om risico's rondom kunstmatige intelligentie (AI) te beheersen en te komen tot verantwoord gebruik. Organisaties (privaat en publiek) die AI-systemen ontwikkelen, exploiteren, gebruiken, importeren of distribueren met impact op EU-burgers kunnen binnen het toepassingsgebied van de AI vallen.

De AI-wet gaat uit van een risicogebaseerde aanpak voor het beheer van AI, gericht op het beoordelen van de verwachte risico's die een bepaalde AI kan opleveren voor de gezondheid, veiligheid of fundamentele rechten van EU-burgers. De AI-wet specificeert ook gebruiksscenario's en systemen die hiervan zijn vrijgesteld (denk aan de ontwikkeling en gebruik van open source-modellen die niet als grote impact zijn geïdentificeerd) om tegelijkertijd innovatie niet te belemmeren.

Het merendeel van de clausules van de AI-wet zal naar verwachting twee jaar na de inwerkingtreding ervan worden geïmplementeerd. Dit houdt een korte implementatietijd in om aan de verplichting en vereisten te voldoen. Het is belangrijk om na te gaan welke acties er noodzakelijk zijn binnen de gemeenten om bij AI-beheer en ontwikkeling aan de wetgeving te blijven te gaan voldoen.

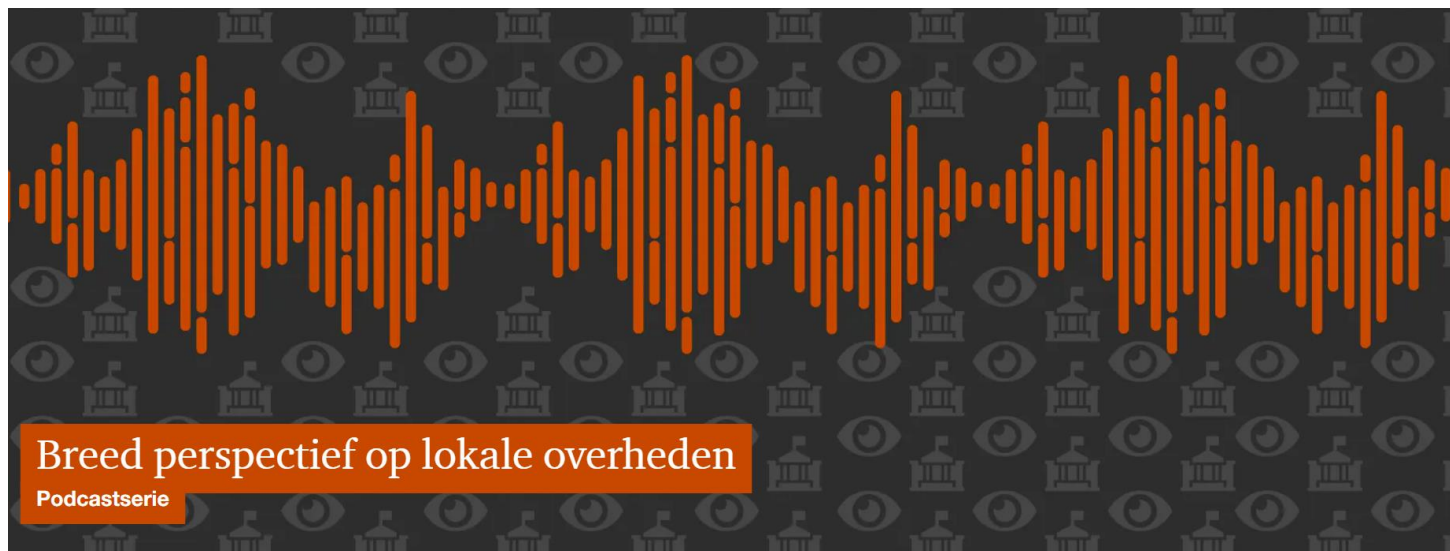
- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Klimaat en duurzaamheid
- Cybersecurity en AI
- In gesprek met stakeholders**
- Onze samenwerking
- Bijlagen

In gesprek met stakeholders

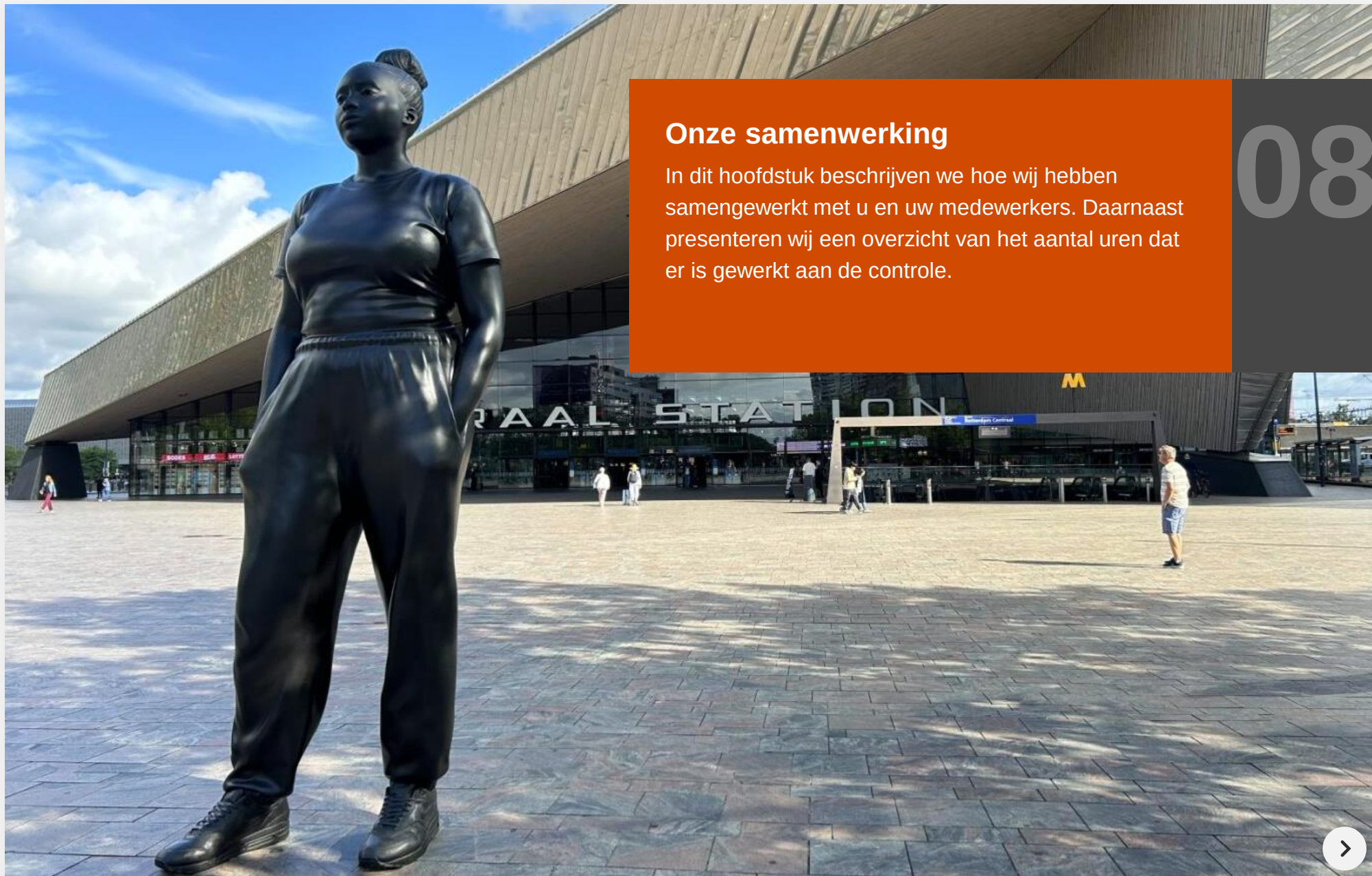
In gesprek met diverse stakeholders over belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen

Lokale overheden hebben een fundamentele rol rond belangrijke maatschappelijke thema's zoals de woningcrisis, energietransitie, duurzaamheid en schaarste. In onze [podcastserie Breed perspectief op lokale overheden](#) bespreken wij samen met diverse stakeholders, allen vanuit hun eigen perspectief, de realisatie van belangrijke maatschappelijke doelstellingen en het belang van goede beheersing en verantwoording daarbij om daarop te kunnen sturen en bijsturen.

In de dagelijkse praktijk krijgen gemeenten steeds meer te maken met schaarste aan mensen en middelen. In de drie afleveringen die dit voorjaar zijn gepubliceerd, gaat Martine Koedijk in gesprek (onder ander met de plaatsvervangend concerncontroller van Rotterdam) over hoe lokale overheden omgaan met deze druk op hun uitvoeringskracht en financiële mogelijkheden. Welke oplossingen worden gezocht, welke acties zijn al ingezet en waar lopen ze tegenaan? En wat is daarbij de rol van de gemeenteraad, het college en de organisatie?

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking**
- Bijlagen

Onze samenwerking

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe wij hebben samengewerkt met u en uw medewerkers. Daarnaast presenteren wij een overzicht van het aantal uren dat er is gewerkt aan de controle.

08

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- **Onze samenwerking**
- Bijlagen

Onze samenwerking

We hebben een constructieve samenwerking ervaren tijdens het controleproces

In de huidige tijd van hybride samenwerken hebben wij een plezierige samenwerking ervaren en is de communicatie tussen Gemeente Rotterdam en PwC goed verlopen. Hierbij hebben we een goede balans gevonden in het digitaal en op locatie met elkaar samenwerken. We hebben ons gezamenlijk ingespannen om de communicatielijnen waren kort te houden en dit heeft eraan bijgedragen dat het over het algemeen een gestructureerd proces is geweest. Aangezien we voortdurend streven naar een verbetering van het controleproces en onze dienstverlening, evalueren we dit proces graag op korte termijn.

Onze reflectie op het proces van de jaarrekeningcontrole

Bij het opvragen van informatie merken wij samen met uw kernteam jaarrekeningcontrole dat de organisatie moeite heeft om vragen met voldoende diepgang en kwaliteit te beantwoorden. Daarnaast is de dossiervorming in de organisatie aanvankelijk onvoldoende om tijdig geschikte controle-informatie te verkrijgen. Hierdoor is de controle op onderdelen een zeer tijdrovend proces geweest. Zo zie je dat bij verschillende posten waarin schattingselementen zijn opgenomen (voorzieningen en overlopende passiva) de oplevering moeizaam verloopt. Ook bij de SiSa-verantwoording is het moeilijk gebleken de regelingen tijdig met voldoende diepgang op te leveren.

Geen bevindingen te melden rondom onafhankelijkheid

Wij hebben onze naleving van externe normen en ons wereldwijde onafhankelijkheidsbeleid met betrekking tot onze dienstverlening in 2023 bewaakt en bevestigen dat wij aan deze onafhankelijkheidsvereisten hebben voldaan en voldoen.

Overzicht van de gemaakte uren

De controle van de jaarrekening van Gemeente Rotterdam vereist voldoende tijd en aandacht van teamleden van het juiste niveau voor inhoudelijke werkzaamheden, beoordeling en begeleiding.

In overeenstemming met de maatregelen die zijn beschreven in het rapport ‘In het publiek belang’ bespreken wij periodiek de voortgang van de controle en de uren die we hebben besteed aan de controle met de commissiegriffier van de COR.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking

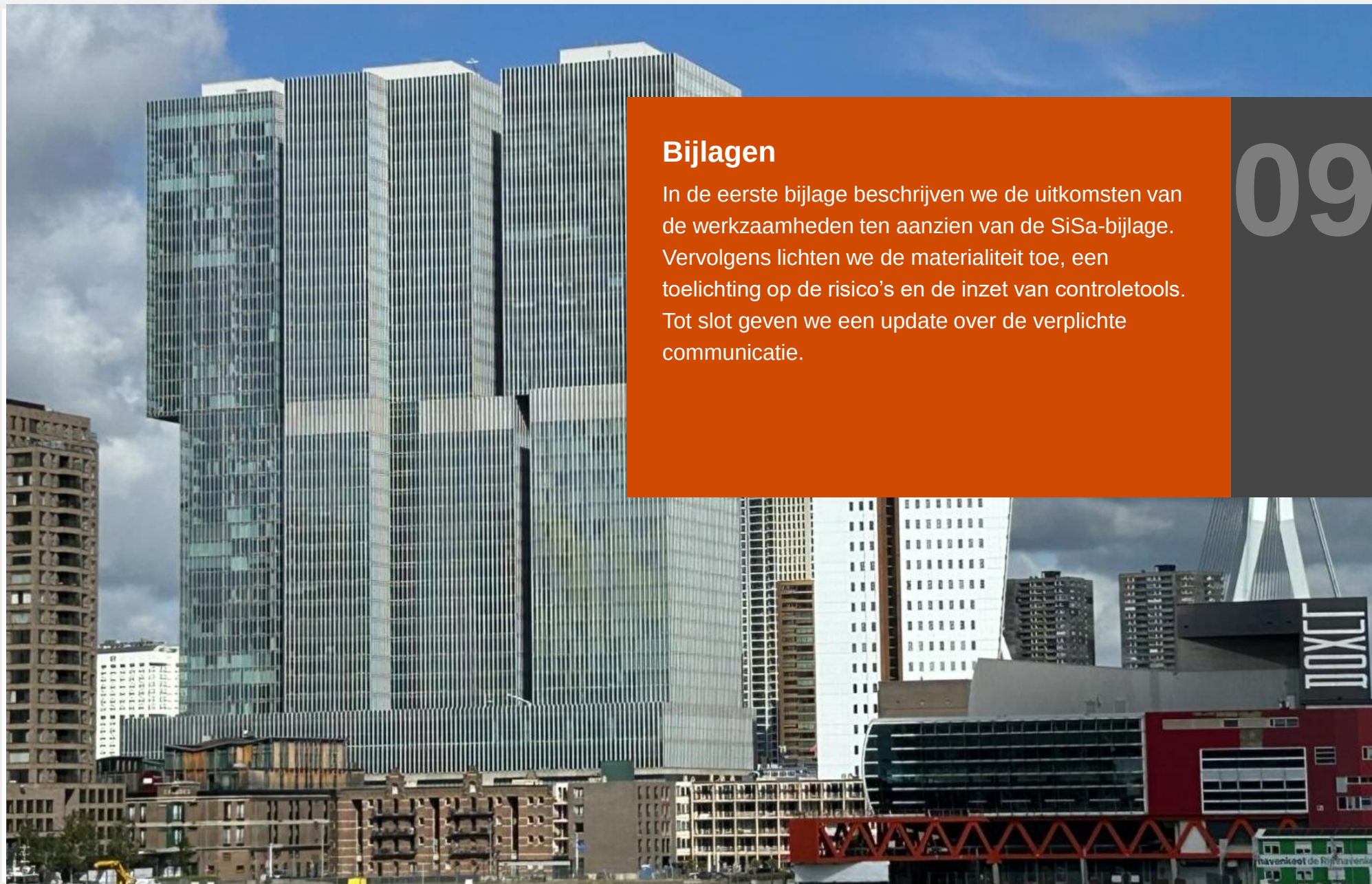
Bijlagen

- SiSa
- Materialiteit
- Verhoogde risico's
- Onze controletools
- Communicatie

Bijlagen

In de eerste bijlage beschrijven we de uitkomsten van de werkzaamheden ten aanzien van de SiSa-bijlage. Vervolgens lichten we de materialiteit toe, een toelichting op de risico's en de inzet van controletools. Tot slot geven we een update over de verplichte communicatie.

09

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Verhoogde risico's

Onze controletools

Communicatie

SiSa

Geen bevindingen in de SiSa-bijlage

Wij hebben in onze controle specifieke werkzaamheden verricht om een oordeel te kunnen geven over de getrouwheid en rechtmatigheid van de financiële verantwoordingsinformatie in de SiSa-bijlage bij de jaarrekening 2023. In 2023 zijn er veel SiSa-regelingen bijgekomen. Van de 78 huidige regelingen zijn er 21 nieuw ten opzichte van voorgaand jaar. Voor de bevindingen uit onze controle gelden op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (BADO) zwaardere rapporteringstoleranties dan voor andere onderdelen van de reguliere jaarrekening.

De rapporteringstolerantie is per specifieke uitkering:

- €12.500 indien de omvangsbasis kleiner dan of gelijk is aan €125.000;
- 10% indien de omvangsbasis groter dan €125.000 en kleiner dan of gelijk is aan €1.000.000;
- €125.000 indien de omvangsbasis groter is dan €1.000.000.

De rapporteringstolerantie heeft geen consequenties voor de omvang en aard van de controle van specifieke uitkeringen. In de [volgende tabel](#) hebben wij onze bevindingen per specifieke uitkering opgenomen. Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren.

Stand van zaken controle

Wij hebben onze accountantscontrole van de jaarrekening 2023 van de gemeente Rotterdam afgerond buiten de werkzaamheden gericht op het beoordelen van de uitkomsten van het externe onderzoek SO (en de daaraan gerelateerde werkzaamheden voor het frauderisico inzake corruptie naar aanleiding van media-attentie) en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond (GRJR).

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle zijn wij voornemens:

- een goedkeurende controleverklaring te verstrekken op het aspect getrouwheid na afronding van de controle van de GRJR en het externe fraudeonderzoek;
- in onze controleverklaring een benadrukkingsparagraaf op te nemen gericht op de rechtmatigheidsfouten opgenomen in de rechtmatigheidsverantwoording, omdat deze de verantwoordingsgrens overschrijden;
- een goedkeurend oordeel in onze controleverklaring op te nemen over de rechtmatigheid van de baten en lasten als mede de balansmutaties met betrekking tot de specifieke uitkeringen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Verhoogde risico's

Onze controletools

Communicatie

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle, dus exclusief de uitkomsten van het externe (fraude)onderzoek en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond, hebben wij de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2023 vastgesteld.

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
1	SZW G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G2	Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire gebundelde uitkering Participatiewet in jaar T gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
2	SZW G3	Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G3	BBZ vóór 2020 - Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden levensonderhoud BBZ in jaar T (exclusief BOB) gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G3	BBZ vóór 2020 - Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire levensonderhoud BBZ in jaar T (exclusief BOB)_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G3	BBZ vóór 2020 - Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden van achterstallige betalingen kapitaalverstrekkingen BBZ in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire in jaar T (exclusief BOB)_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G3	BBZ vóór 2020 - Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden levensonderhoud BBZ en achterstallige betalingen kapitaalverstrekkingen BOB in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire in jaar T_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G3	BBZ vanaf 2020 - Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden van achterstallige betalingen kapitaalverstrekkingen BBZ in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire in jaar T_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
3	SZW G4	Tozo 1_fundamentele rechtmatigheidseisen _gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G4	Tozo 1_belangrijke rechtmatigheidseisen _gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G4	Tozo 2 gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G4	Tozo 3 gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G4	Tozo 4 gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G4	Tozo 5 gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Verhoogde risico's

Onze controletools

Communicatie

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle, dus exclusief de uitkomsten van het externe (fraude)onderzoek en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond, hebben wij de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2023 vastgesteld.

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
	SZW G4	Kwijtschelding schulden Tozo in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire - gedeerde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden levensonderhoud in jaar T_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G4	Kwijtschelding schulden Tozo in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire - gedeerde baten die voortvloeien uit kwijtschelden van achterstallige betalingen op kapitaalverstrekking in jaar T_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
4	SZW G10	Wet inburgering gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
5	SZW G12	Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden Bijzondere bijstand in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire in jaar T_ gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G12	Gederfde baten die voortvloeien uit kwijtschelden schulden Wet Inburgering van 13 september 2012 in het kader van de hersteloperatie kinderopvangtoeslagaffaire in jaar T_gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
6	SZW G13	Besteding/baten onderwijsroute gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
	SZW G13	Bestedingen/baten overige voorzieningen_ gemeentedeel 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
7	A6	Specifieke Uitkering Preventieve Aanpak tegen Ondernijning (onderdeel BOTOC)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
8	A16	Bekostigingsregeling opvang ontheemden Oekraïne	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
9	A17	Regeling specifieke uitkering voorkomen georganiseerde en ondernijnende jeugdcriminaliteit	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
10	E106B	Regeling specifieke uitkering Regionale Aanpak Laadinfrastructuur 2023 – 2030 (SISA tussen mede-overheden	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
11	A18B	Bekostiging eerste opvang ontheemden Oekraïne door Veiligheidsregio's (SiSa tussen medeoverheden)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
12	A20	Specifieke uitkering versterking van de lokale integrale aanpak van radicalisering, extremisme en terrorisme 2023-2026	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
13	A23	Bekostigingsregeling Landelijke Vreemdelingen Voorziening 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
14	B2	Regeling specifieke uitkering gemeentelijke hulp aan gedupeerden kinderopvangtoeslagproblematiek 2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
15	C9	Specifieke uitkering woningbouwimpuls	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Verhoogde risico's

Onze controletools

Communicatie

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle, dus exclusief de uitkomsten van het externe (fraude)onderzoek en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond, hebben wij de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2023 vastgesteld.

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
16	C9	Specifieke uitkering woningbouwimpuls	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
17	C10	Tijdelijk besluit specifieke uitkering verbetering digitale dienstverlening	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
18	C100	SPUK Kansrijke Wijk Rotterdam	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
19	C105	SPUK Startbouwimpuls	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
20	C106	SPUK Gemeente Rotterdam - Gebiedsbudget oude lijn	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
21	C109	SPUK Volkshuisvestingsfonds	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
22	C209	Meerjarige regeling voor huisvesting aandachtsgroepen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
23	C30	Specifieke uitkeringen proeftuinen aardgasvrije wijken 2e ronde	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
24	C31	Regeling vaststelling regels verstrekken eenmalige specifieke uitkering aan gemeenten huisvesting kwetsbare doelgroepen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
25	C32	Regeling specifieke uitkering ventilatie in scholen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
26	C41B	Regeling specifieke uitkering Regeling flexibele inzet woningbouw (SiSa tussen medeoverheden)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
27	C47	Volkshuisvesting	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
28	C51	Aardgasvrije wijken i.h.k.v. het Nationaal Programma Rotterdam Zuid	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
29	C55	Aanpak energiearmoede	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
30	C56	Regeling huisvesting aandachtsgroepen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Verhoogde risico's

Onze controletools

Communicatie

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle, dus exclusief de uitkomsten van het externe (fraude)onderzoek en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond, hebben wij de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2023 vastgesteld.

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
31	C62	Regeling specifieke uitkering kwijtschelding gemeentelijke belastingen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
32	C64	SPUK Tijdelijke capaciteit of externe expertise 14 grootschalige woningbouwgebieden	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
33	C74	Regio deal Rotterdam Zuid	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
34	C87	Specifieke uitkering continuering dagprogrammering NPRZ	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
35	C92	Regeling specifieke uitkering Informatiepunten Digitale Overheid	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
36	C94	Specifieke Uitkering Lokale Aanpak Isolatie	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
37	C96	Regeling specifieke uitkering Regio Deals vierde tranche	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
38	D1	Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
39	D8	Onderwijsachterstandenbeleid 2019-2022 (OAB)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
40	D10	Volwasseneducatie	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
41	D11	Regeling specifieke uitkering extra financiële middelen RMC-functie	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
42	D12	Regeling regionale aanpak voortijdig schoolverlaten 2020–2024	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
43	D12A	Regeling regionale aanpak voortijdig schoolverlaten 2020–2024	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
44	D14	Regeling specifieke uitkering inhalen COVID-19 gerelateerde onderwijsvertragingenonderwijsvertragingen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
45	D19	Tijdelijke onderwijshuisvesting ontheemden	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

- Materialiteit
- Verhoogde risico's
- Onze controletools
- Communicatie

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle, dus exclusief de uitkomsten van het externe (fraude)onderzoek en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond, hebben wij de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2023 vastgesteld.

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
46	D21	Specifieke uitkering impuls jongerencultuur	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
47	D22	Regeling specifieke uitkering voor de voorschoolse educatie aan ontheemde peuters	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
48	D23	Verlening Regeling eenmalige specifieke uitkering en subsidies lokale bibliotheekvoorzieningen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
49	E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaaï	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
50	E104	Regeling specifieke uitkering woningbouw op korte termijn door bovenplanse infrastructuur	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
51	E44	Tijdelijke impulsregeling klimaatadaptatie 2021–2027	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
52	E53	Regeling specifieke uitkering Schone Lucht Akkoord	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
53	E83	Tijdelijke regeling specifieke uitkering bodem 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
54	F11	Regeling specifieke uitkering MKB Deals	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
55	F28	Tijdelijke regeling capaciteit decentrale overheden voor klimaat- en energiebeleid (CDOKE)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
56	H1	Ministeriële regeling heroïnebehandeling	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
57	H3	Seksualiteitscoördinatie- en hulpverlening + aanvullende curatieve SOA bestrijding	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
58	H4	Regeling specifieke uitkering stimulering sport	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
59	H5	Subsidieregeling Prep	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
60	H8	Regeling Sportakkoord 2020–2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Verhoogde risico's

Onze controletools

Communicatie

Op basis van de huidige inzichten en stand van de controle, dus exclusief de uitkomsten van het externe (fraude)onderzoek en de controle van de GR Jeugdhulp Rijnmond, hebben wij de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2023 vastgesteld.

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
61	H10	Regeling specifieke uitkering vastgoedtransitie gesloten jeugdhulp 2020	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
62	H12	Regeling specifieke uitkering lokale preventieakkoorden of preventieaanpakken	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
63	H14	SPUK expertisecentra jeugdhulp	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
64	H15	Specifieke uitkering tijdelijk vergroten van beschikbaarheid van acute jeugd-ggz capaciteit	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
65	H20	Regeling specifieke uitkering vastgoedtransitie residentiële jeugdhulp 2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
66	H22	Regeling specifieke uitkering regionaal projectleider aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
67	H24	Regeling specifieke uitkering specialistische functies aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
68	H26	Specifieke uitkering randvoorwaardelijke functies jeugdhulp	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
69	H29	Specifieke uitkering versterking GGD'en (SPUK VGGD)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
70	H29B	Specifieke uitkering versterking GGD'en	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
71	H30	Specifieke uitkering sport en bewegen, gezondheidsbevordering, cultuurparticipatie en de sociale basis 2023–2026	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
72	H32	Specifieke uitkering Meerkosten Energie Openbare Zwembaden	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
73	H33	Regeling specifieke uitkering COVID-19-vaccinatie	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
74	H34	Specifieke uitkering specialistische functies aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling 2023	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
75	H35	Specifieke uitkering IZA	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
76	L4B	Deelproject 750 hectare natuur – en recreatiegebied (Project Mainportontwikkeling Rotterdam)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
77	L7B	IBP-VP gebiedsplan Zuidwestelijke Delta	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
78	L15	Eenmalige bijdrage voor de uitvoering van en openstelling van de Stimuleringsregeling Boerderij van de Toekomst Kansen voor West	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit**
- Verhoogde risico's
- Onze controletools
- Communicatie

Materialiteit

De materialiteit is gedurende de controle toegenomen

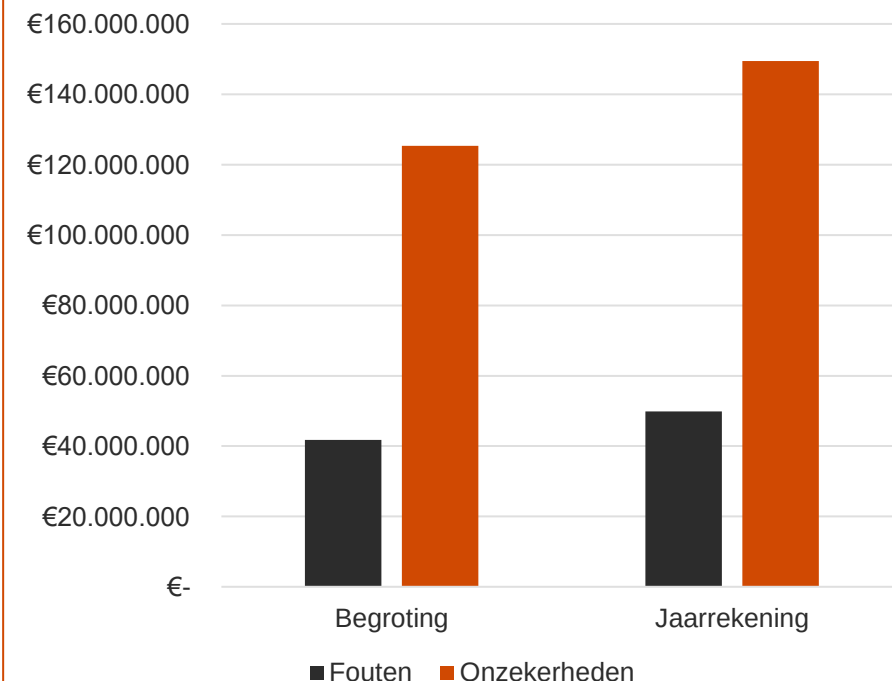
De gehanteerde materialiteit is €49,2 miljoen

De reikwijdte van onze controle wordt beïnvloed door het toepassen van materialiteit. Het begrip ‘materieel’ wordt toegelicht in de paragraaf ‘Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening’ in onze controleverklaring. Afwijkingen worden als materieel beschouwd wanneer redelijkerwijs kan worden verwacht dat ze, elk afzonderlijk of in totaal, gevolgen kunnen hebben voor de economische beslissingen die gebruikers op grond van de jaarrekening nemen.

In het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (BADO) zijn de goedkeuringstoleranties bepaald die de accountant ten behoeve van de oordeelsvorming over de jaarrekening van de gemeente hanteert. De totale werkelijke kosten van de gemeente, inclusief de toevoegingen aan de bestemmingsreserves, vormen de totale werkelijke kosten van de gemeente. De materialiteit bepaalt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en het effect van vastgestelde afwijkingen op onze verklaring.

In ons controleplan hebben wij een materialiteit vastgesteld van €41,8 miljoen. De materialiteit wordt echter geactualiseerd op basis van de feitelijke financiële gegevens en wijzigingen in uw organisatie en omgeving gedurende het hele jaar. Aangezien de werkelijke lasten, inclusief dotaties aan de bestemmingsreserves, hoger zijn dan in de programmabegroting op basis waarvan wij onze initiële materialiteit hebben berekend, heeft er op basis van de wettelijke uitgangspunten een verhoging/verlaging plaatsgevonden naar €49,2 miljoen.

Ontwikkeling van de materialiteit

Verhoogde risico's (1/3)

Bij de uitvoering van de werkzaamheden ten aanzien van de verhoogde risico's hebben we geen aanvullende uitzonderingen of aanwijzingen van frauduleuze activiteiten opgemerkt

In de onderstaande tabel geven wij een samenvatting van de bevindingen van verrichte werkzaamheden met betrekking tot de significante en hogere-normale risico's die in ons controleplan zijn vastgesteld. Ten opzichte van ons geactualiseerde controleplan hebben wij geen nieuwe risico's geïdentificeerd.

Risico	Uitkomst controlewerkzaamheden	Risiconiveau
Managementbeïnvloeding: het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management	Het doorbreken van de beheersingsmaatregelen door het management is op basis van de controlestandaarden altijd een significant risico. Interne beheersingsmaatregelen, ongeacht hoe goed in opzet en bestaan, kunnen risico's van materiële onjuistheden in de jaarrekeningen slechts beperken en niet volledig afdekken wegens de inherente beperkingen van interne beheersingsmaatregelen. We hebben een onvoorspelbaarheidstest uitgevoerd met betrekking tot onkostendeclaraties en een test op de (memoriaal)boekingen in 2023 voor Gemeente Rotterdam. We hebben uit hoofde van deze test geen ongebruikelijke transacties geconstateerd.	 Normaal Significant
Waardering voorraden: het risico in relatie tot de waardering van de grondexploitaties	Het risico van waardering van de grondexploitaties is doorgaans bij gemeenten een verhoogd risico. Dit komt omdat er veel schattingsposten zijn gemoeid bij deze balanspost. Behalve de parameters (kostenstijging, opbrengstenstijging, etc.) is de waardering gebaseerd op een raming van nog te maken kosten en nog te realiseren opbrengsten. We hebben controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering en we hebben uit hoofde van deze test geen bijzonderheden geconstateerd.	 Normaal Significant
Rechtmatigheid van de aanbestedingen: het risico van het niet nakomen van aanbestedingsrichtlijnen	De aanbestedingsrichtlijnen zijn complex. De omvang van de onrechtmatige aanbestedingen is toegenomen naar €82,9 miljoen. Onrechtmatigheid heeft voor €63,2 miljoen betrekking op de inkoop van ondersteuning voor de wijkteams waarbij vertraging is ontstaan door een kort geding waardoor een tijdige aanbesteding onhaalbaar was. De nieuwe aanbestedingen doorlopen zodat er vanaf 1 januari 2024 weer reguliere, rechtmatige contracten zijn. De geconstateerde onrechtmatigheid met betrekking tot inkoop wijkteams is hiermee tot 2023 beperkt gebleven.	 Normaal Significant

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit
- Verhoogde risico's
- Onze controletools**
- Communicatie

Onze controletools

De uitkomsten uit onze toegepaste controletools

In onze controle maken wij gebruik van controletools. Hieronder geven wij u de uitkomsten weer van onze werkzaamheden.

Halo for Journals

Met Halo for Journals kunnen alle boeken worden doorzocht, getest en geanalyseerd om ongebruikelijke relaties en patronen aan het licht te brengen. Hierdoor wordt de kwaliteit van de tests verbeterd, kunnen wij risico's beter beoordelen en kunnen wij ons focussen op de dingen die echt belangrijk zijn. Wij hebben Halo for Journals toegepast op onze werkzaamheden met betrekking tot het risico op het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management. Uit de detailwerkzaamheden zijn geen bevindingen naar voren gekomen.

HR Insights

HR Insights richt zich op de controle van de salariskosten. Door het geautomatiseerd uitvoeren van een aantal controlestappen (zoals een integrale bruto-nettocontrole en het vaststellen van de juistheid van de sociale premies) kan snel worden geconcludeerd of de salarisadministratie op orde is. Uit de integrale bruto-nettocontrole zijn geen materiële verschillen naar voren gekomen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Uitkomsten controle 2023
- Financiële positie
- Jaarverslag
- Speerpunten
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit
- Verhoogde risico's
- Onze controletools

Communicatie

Communicatie

Update over onze communicatie met u

Vereiste communicatie op grond van controlestandaarden	Controleplan	Rapportage interim-bevindingen	Accountantsverslag
Mededeling over de verantwoordelijkheden van de accountant	●		
Bevestiging van de onafhankelijkheid van PwC	●		●
De zaken die zijn aangemerkt als kernpunten van de controle	●		●
Eventuele significante tekortkomingen in de interne controle		●	●
Eventuele ontdekte of vermoede fraude		●	●
Niet naleven van wet- en regelgeving			●
Schriftelijke bevestigingen gevraagd van het college van burgemeester en wethouders			●
Alle zaken die van invloed zijn op de vorm en inhoud van de controleverklaring.			●
Standpunt van de accountant over belangrijke kwalitatieve aspecten van de verslaggeving door het college			●
Rapporteren over significante moeilijkheden, aangelegenheden en overige zaken die van belang zijn voor het toezicht op het financiële verslaggevingsproces			●
Niet-gecorrigeerde afwijkingen			●
Significante aangelegenheden die naar voren komen tijdens de controle in verband met verbonden partijen van de gemeente			●
Beschrijving van de reikwijdte en timing van de controle, waaronder significante risico's		●	●